Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра історії та культури української мови

БІБЛІЇЗМИ У ТВОРЧОСТІ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала студентка 6 курсу 602 групи
спеціальності 035 «Філологія (українська мова та література)»
Васітинська Аліна Анатоліївна
Керівник: професор кафедри історії та культури української мови, доктор філологічних наук
Скаб М. С.

До захисту допущено

Протокол засідання кафедри №___

від «__»_____2023 року

Зав. кафедри _____проф. Колесник Н. С.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Васітинська А. А. Бібліїзми у творчості Романа Іваничука.

У дипломній роботі окреслено термінологічний апарат теолінгвістики, подано визначення бібліїзмів, досліджено основні тенденції вивчення бібліїзмів у сучасному українському мовознавстві; окреслено вияв біблійних репрезентантів у художньому та публіцистичному стилях; подано життєвий і творчий шлях Романа Іваничука; подано структурно-семантичні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука, їхні функції у тексті; укладено словник бібліїзмів Романа Іваничука.

Ключові слова: теолінгвістика, бібліїзм, художній та публіцистичний стилі, релігія, структурні особливості бібліїзмів, семантичні групи бібліїзмів, функції бібліїзмів, цитати.

Vasitynska A. Biblical expressions in the work of Roman Ivanychuk.

The thesis outlines terminology of theological linguistics, provides a definition of biblical expressions, investigates the main trends in the study of biblical expressions in modern Ukrainian linguistics; outlines the appearance of biblical representatives in belles-lettres and publicistic styles; presents the life path of Roman Ivanychuk; outlines the structural and semantic features of biblical expressions, presents their functions in the text; a dictionary of biblical expressions by Roman Ivanychuk is compiled.

Key words: theolinguistics, biblical expression, belles-lettres and publicistic styles, religion, structural features, semantic groups of biblical expressions, functions of biblical expressions, quotes.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____	_____
Дата	*Підпис*

Заява

(Студент,-ка) _____

Номер студентської книжки:

Я заявляю, що наукова робота:

_____

_____

1) Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

2) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що був,(-ла) проінформований,(-а) про права та обов'язки студента,(-ки) Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згоден,(-на) на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи UNICHECK згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомий,(-ма) того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 1**), робота буде повернута на доопрацювання.

_____ _____

Дата *Підпис*

*Беручи до уваги істотний внесок з боку керівника наукової роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП.....6
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ БІБЛІЇЗМІВ.....10
1.1. Бібліїзм як явище: терміни *бібліїзм*, *бібліема*, *бібліонім*.....10
1.2. Бібліїзм як об'єкт мовознавчих досліджень 13
1.3. Вивчення бібліїзмів у мовотворчості письменників другої половини XX ст. 18
1.4. Бібліїзми у художньому та публіцистичному стилях мовлення.....22
1.5. Методологічний апарат дослідження бібліїзмів у творчості Романа Іваничука 26
ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ 29
РОЗДІЛ ІІ. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІЇЗМІВ У ТВОРАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА.....30
2.1. Життєве і творче підґрунтя використання бібліїзмів у творах Романа Іваничука 30
2.2.Структурні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука.....38
2.3. Семантичні групи біблійних слів і виразів у творах Романа Іваничука.....41
ВИСНОВКИ ДО ІІ РОЗДІЛУ 50
РОЗДІЛ ІІІ. ФУНКЦІЇ БІБЛІЇЗМІВ У ТВОРАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА.....51
3.1 Функційно-стилістичні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука..51
3.1.1. Аксіологічні функції бібліїзмів у публіцистиці Романа Іваничука 57
3.1.2. Функції біблійних цитат у публіцистичних творах Романа Іваничука 59
ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ.....62
ВИСНОВКИ 63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....68
ДОДАТКИ 80

ВСТУП

Прикметною особливістю лінгвістичних досліджень кін. XX – поч. XXI є посилений інтерес до вивчення бібліїзмів. Передусім сучасних мовознавців цікавить вияв цих одиниць у мові різних авторів, їх різнофункціональний вияв та інтерпретація. Дослідженню бібліїзмів присвятили свої праці Р. Зорівчак [45], Н. Баденкова [4], О. Солошенко [92], Н. Черкас [98], С. Богдан [8], Н. Буц [14], Н. Єщенко [40], М. Вергалюк [18, 19, 20], Ж. Колоїз та З. Бакум [58], А. Коваль [55, 56] та інші.

Серед письменників, які активно використовують бібліїзми, вирізняється постать українського письменника Романа Іваничука. До творчого доробку митця належать близько 20-ти історичних повістей та романів, мемуари, публіцистика.

Історична проза Романа Іваничука перебуває в полі зору як літературознавчих, так і мовознавчих студій. Його твори розглянуті у працях „Не реставрація – осмислення" В. Яворівського [104], „Світ романтичний і безжальний" К. Ломазової [66], „Які ж виміри людської пам'яті?" М. Жулинського [41], „Переконання романіста" В. Дончика [35], „Дорога до Храму: Погляд на „Орду" Романа Іваничука" М. Слабошпицького [89] та багато інших, де охоплено багатство художнього світу письменника та його виняткову манеру відтворення минулого.

Мова історичних творів Романа Іваничука частково стала предметом дослідження у працях „Фольклор і літературна мова" С. Єрмоленко [39], „Питання мовної норми в сучасній художній прозі" Л. Пустовіт [81], „Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози)" Л. Голоюх [25], „Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва" В. Буди [11], „Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої

лексики (на матеріалі української історичної прози другої половини XX століття)" Г. Гайдученко [24], „Лінгвостилістика української прози 60 – 90-х років XX ст. (на матеріалі творів В. Дрозда, Р. Іваничука, В. Шевчука)" О. Хом'як [97], „Структурно-семантична характеристика прийменників відприслівникового походження (за романом Р. Іваничука «Мальви»)" С. Луців [70], „Дослідження частотності біграм на матеріалі текстів Романа Іваничука, Василя Шкляра та Ліни Костенко" І. Кульчицького, О. Левченко та Н. Лотоцької [62] та ін.

Предметом спеціального аналізу мова творів Романа Іваничука стала у працях „Мовна палітра творів Романа Іваничука", „Елементи наукового та публіцистичного стилів в історичних творах Романа Іваничука", „Інтерпретація лексичних засобів у ідіостилі Романа Іваничука" Г. Городиловської [29, 26, 27], „Ідіолект Романа Іваничука: корпуснобазований та лінгвокогнітивний підходи", „Структурне роззначення речень у корпусі текстів Р. Іваничука" Н. Лотоцької [67, 68], „Кольороназва *білий* як маркер ідіолекту (на матеріалі тестів Р. Іваничука)", „Розмежування понять *фразеологізм* та *колокація* в сучасному мовознавстві (на матеріалі корпусу текстів Р. Іваничука)" О. Левченко [64, 65]. Проте питання бібліїзмів як складників ідіостилю Романа Іваничука, їх фунційно-стилістичний потенціал є малодослідженим, що і зумовлює **актуальність теми** дипломної роботи.

Мета дослідження полягає в аналізі засвоєння й інтерпретації бібліїзмів у творчій спадщині Романа Іваничука, описі наявних одиниць і визначенні їх структурно-семантичних особливостей та функційно-стилістичного потенціалу.

Поставлена мета зумовила розв'язання таких **завдань:**

1) розглянути наукову літературу, у якій опрацьовано питання бібліїзмів як слів і виразів біблійного походження та як складників мови письменників, сформувати термінологічний апарат;

2) проаналізувати художні та публіцистичні твори Романа Іваничука, виписати наявні у них бібліїзми і укласти картотеку із мікроконтекстами, де вжито ці одиниці;

3) описати знайдені бібліїзми з погляду їх структурно-сематичних особливостей; окреслити інноваційне вживання бібліїзмів у творах;

4) з'ясувати функційно-стилістичні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука;

5) укласти словник бібліїзмів у творах Романа Іваничука.

Методи дослідження, обрані для аналізу біблійних слів та виразів у творах Романа Іваничука, обумовлені предметом дослідження. Задля виконання поставлених завдань використано загальнонаукові методи порівняння, індукції, дедукції, аналізу та синтезу, абстрагування. Метод контекстного аналізу дав змогу визначити особливості вживання біблійної лексики у творах письменника; методики лінгвістичного спостереження, класифікації і систематизації використано для поділу мовних одиниць на окремі групи та підгрупи на основі відмінних ознак, зокрема: виокремлено та охарактеризовано різні типи біблійних слів та виразів; метод кількісних підрахунків використано для визначення частотності вживання досліджуваних одиниць.

Об'єкт дослідження – мова творів Романа Іваничука.

Предмет дослідження – бібліїзми, їх функційно-стилістичний і прагматичний вияви у творах Романа Іваничука, структурно-семантичні особливості цих одиниць.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше об'єктом аналізу стали слова і вирази біблійного походження у творах Романа Іваничука, їх функційно-стилістичні та структурно-семантичні особливості.

Практичне значення дослідження. Отримані результати роботи можуть бути використані для аналізу вживання біблійної лексики у творах

письменників XX століття та вивчення індивідуального стилю письменника Романа Іваничука.

Джерелом дослідження є твори Романа Іваничука „Благослови, душе моя, Господа” [46], „Мандрівки близькі і далекі” [47], „На маргінесі” [47], „Вода з каменю” [51], „Манускрипт з вулиці Руської” [50], „Четвертий вимір” [49], „Шрами на скалі” [49], „Орда” [52].

Апробація дослідження. Матеріали роботи пройшли апробацію на студентських наукових конференція Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича у 2021, 2022 та 2023 роках. Матеріали дослідження, окремі фрагменти дослідження були опубліковані:

1. Васітинська А. А. Біблійні слова і вирази в романі «Четвертий вимір» Романа Іваничука. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет*. *20-21 квітня 2021 року.* Чернівці, 2021. С. 39–40 [16].
2. Васітинська А. А. Аксіологічні функції бібліїзмів у публіцистиці Романа Іваничука. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет*. *5-8 квітня 2022 року.* Чернівці, 2022. С. 35–36 [15].
3. Васітинська А. А. Функції біблійних цитат у публіцистиці Романа Іваничука. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет*. *25-27 квітня 2023 року.* Чернівці, 2023. С. 35–36 [17].

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів (розділ 1 – „Теоретичні аспекти вивчення бібліїзмів”, розділ 2 – „Структурно-семантичні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука”, розділ 3 – „Стилістичні функції бібліїзмів у творах Романа Іваничука”), висновків, додатків та списку використаної літератури. Обсяг картотеки – 110 одиниць. Повний обсяг роботи – 86 с.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ БІБЛІЇЗМІВ

Вивчення бібліїзмів як складників індивідуального стилю письменника – це актуальне питання сучасного мовознавства. Явище вибору митцем репрезентантів біблійного тексту нерозривно пов'язане із жанром і стилем твору, творчою індивідуальністю автора, його світоглядом, життєвим досвідом та цілями.

1.1. Бібліїзм як явище: терміни *бібліїзм, біблієма, бібліонім*

Двозначність і непорозуміння у метамові науковців недопустимі, тому мовознавці постійно працюють над уточненням і вдосконаленням наукової мовознавчої термінології, зокрема і теолінгвістичної.

Теолінгвістика – це наука, що виникла внаслідок взаємодії релігії і мови, досліджує прояви релігії, які закріпилися і відбилися в мові [22]. Теолінгвістика є досить молодою наукою, її методологія та об'єкт дослідження перебувають у стадії становлення та розвитку. В українському мовознавстві цей термін вживають обмежено, тоді як у славістиці розуміння теолігвістики як науки відбувається у двох напрямах: перший керується механізмами взаємодії мови і релігії, відбиття у мові релігійних чинників (А. Гадомський, Ю. Чернишова), другий підхід при тлумаченні взаємозв'язку мови і релігії акцентує на єдності цих сфер (А. Постовалова, В. Степанова) [80, с. 67–68]. Знаковою є монографія Н. Піддубної „Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу" [78], де вперше в українському мовознавстві представлена теорія української теолінгвістики, що охоплює етапи її формування та розвитку, розглянуто ключові поняття, такі як релігіолект, теонема, біблієма, бібліїзм та інші; проаналізовано сутність термінів релігійний текст, релігійна мова та релігійний дискурс.

Важливими для висвітлення теми нашого дослідження є такі терміни теолінгвістики: *бібліїзм, біблієма, бібліонім*.

Найчастіше в науковій літературі для тлумачення слів та виразів з Біблії спостерігаємо термін *біблеїзм* або *бібліїзм*. Вважаємо, що правильною буде саме форма *бібліїзм*, оскільки походить від українського *Біблія*, *біблійний*, у той час як слово *біблеїзм* походить від російського терміну „библеизм", а те у свою чергу, від російського прикметника *библейский*.

У словниках вживаються терміни як *біблеїзм*, так і *бібліїзм*. Термін *біблеїзм* подано у „Словнику української мови" у 20-ти томах (СУМ-20) [87, С. 492], у „Словнику лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія" на позначення висловів з Біблії використовують термін *бібліїзм* [23, С. 90]. В. Німчук у статті „Про сучасну українську тлумачну лексикографію" [74] критикує вживання у СУМ-20 форм біблеїзм, біблеїст, біблеїстика, біблейський, котрі, на його думку, є русизмами. Дослідник вважає, що „українськими еквівалентами російських слів библеизм, библеист, библеистика є відповідно – бібліїзм" [74, С. 48]. У працях „Українська мова: Енциклопедія" [100, С. 23] та „Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів" [99, С. 23] вжито термін *бібліїзм*. Подвійне використання зустрічаємо у „Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни" А. Загнітко, де зазначено термін „біблеїзм (бібліїзм)" [43, С. 90].

Бібліїзм – це узагальнене поняття на позначення слів, виразів, фразеологізмів, крилатих висловів, власних назв, що походять з тексту Біблії. Вони зазнають різноманітних семантичних та структурних трансформацій, що дозволяє використовувати їх у різних стилях мови.

На сьогодні терміни *релігійна лексика* і *бібліїзм* трактують неоднозначно, оскільки не остаточно вирішеною є проблема їх співвідношення. На перший погляд ці терміни є синонімічними: кожний з них позначає слово або окремий вираз, фразеологізм пов'язаний безпосередньо з релігією. Проте такі науковці,

як А. Куза [61], П. Якимов [106], Н. Піддубна [76], наголошують на тому, що якщо співвідносити поняття *бібліїзм* і *релігійна лексика*, то другий термін значно ширший, оскільки охоплює лексику не лише християнської релігії, але і інших релігій світу [106, с. 67]. П. Якимов зазначає, що *релігійна лексика* включає слова на позначення понять різних світових релігій: ісламу, іудаїзму, буддизму, християнства, і Біблія є основою саме для гілок християнства, тобто *бібліїзми* – це база лише церковної католицької, протестантської і православної лексики [106].

Розмежовувати потрібно не лише релігійну і біблійну лексику, але і релігійну і біблійну фразеологію. Про це у своєму дослідженні зазначає А. Куза. Дослідниця у складі релігійної фразеології за генетичною ознакою виокремлює фразеологічні одиниці біблійного походження, які поділяє на такі підгрупи: 1) фразеологічні одиниці, які походять із текстів Старого Заповіту (*єгипетська неволя, неопалима купина, пісня пісень, святая святих* та інші); 2) фразеологічні одиниці, які походять з текстів Нового Заповіту (*вовк в овечій шкурі, хліб насущний* та інші) [61].

Російська дослідниця К. Дубровіна у книзі „Біблійні фразеологізми в російській і європейській культурі” зазначає, що фразеологізми біблійного походження різних мов мають між собою схожі риси, спільні сюжети та образи, що зумовлено спільним джерелом – Біблією. Вона пропонує вирізняти біблійні універсалії, або ***біблієми.*** За визначенням К. Дубровіної, „біблієма – це узагальнене абстрактне значення, що співвідноситься з певним біблійним образом чи сюжетом, спільне для мов народів християнської релігії” [36]. Дослідниця вважає, що деякі бібліїзми можуть містити не одну, а дві і більше біблієми. К. Дубровіна помітила таку особливість у бібліїзмі „*Вавилон*”, перша біблієма якого пов’язана з хаосом (бібліїзми *вавилонська вежа, вавилонське стовпотворення*), а значення другої – розпуста і непевна слава (бібліїзм *вавилонська блудниця*) [36]. Термін *біблієма* використовують у своїх

дослідженнях російські мовознавці В. Кравцова [60], Е. Кислякова [53], але, за нашими спостереженнями, в українському мовознавстві цей термін не набув значного поширення, хоча його тлумачення подає Н. Піддубна [77].

Активно в дослідженнях уживають термін ***бібліонім***, який не має однозначного тлумачення і який відносять до пропріальної лексики. О. Белей у складі сакронімів за специфікою денотата виділяє клас *бібліонімів* – власні назви книг Святого Письма та їх частини (*Діяння апостолів, П'ятикнижжя, Псалтир, Євангеліє* тощо) [7, с. 14]. Ю. Браїлко також виокремлює у своєму дослідженні групу *бібліонімів*, тільки вже як складник конфесійних онімів [9]. Функціонування бібліонімів у творчості Ліни Костенко досліджують О. Решетняк та В. Щербатюк. Вони розуміють *бібліонім* як власну назву біблійного походження і зазначають, що „для бібліонімів притаманне експресивно-семантичне нашарування, вторинне експресивне значення, мотивоване біблійними оповідями" [83, с. 252]. В. Шевцова зазначає, шо бібліоніми „впливають на сприйняття й розуміння тексту, наповнюють твір певними асоціаціями, самі проймаються текстовими особливостями […] беруть участь у створенні ідіостилю поета чи прозаїка" [101, с. 376]. Поряд із терміном *бібліонім* на позначення власних назв біблійного походження знаходимо у працях Л. Баранської [5] та Г. Тимошик [96] термін *біблієонім*.

Отже, метамова української теолінгвістики ще достатньо не сформована і не усталена та потребує нових досліджень. У нашій роботі будемо послуговуватись терміном *бібліїзм* як найзагальнішим репрезентантом одиниці біблійного тексту.

1.2. Бібліїзм як об'єкт мовознавчих досліджень

Щоденне використання Біблії в церковній сфері, читання цього твору представниками різних прошарків суспільства, уживання фразеологічних і

лексичних одиниць біблійного походження у творах письменників та побуті зумовили великий інтерес лінгвістів до питання визначення та класифікації бібліїзмів.

Такі одиниці почали з'являтися на наших територіях ще з часів хрещення Київської Русі. Слова, словосполучення й речення з текстів Біблії поступово переходили в розмовну мову. Спочатку вони побутували у формі цитат для підтвердження або спростування думок мовців. Надалі такі цитати відривались від біблійного тексту, набували переносного, образного та розширеного значення [55, с. 9].

Потрібно зазначити, що наразі в українському мовознавстві відсутня єдина, загальноприйнята дефініція цього терміна. Так, бібліїзми – це „окремі слова та фразеологізми (у широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному" [45], або „біблійні слова або вирази, які увійшли в загальну мову" [3, с. 63]. Подібні визначення спостерігаємо і в інших науковців. В. Баденкова пропонує зараховувати до бібліїзмів такі одиниці: слова і вирази, що прямо запозичені з біблійного тексту, та фразеологічні одиниці, які виникли на базі вільних словосполучень з Біблії та були переосмислені [4, с. 2]. До бібліїзмів відносять такі мовні явища: назви біблійних понять, реалій, власні імена, лексичні одиниці, утворені від бібліїзмів, фразеологічні одиниці і крилаті вислови, а також біблійні цитати, використовувані у художніх творах [92]. Бібліїзми мають асоціативний зв'язок із текстами Святого Письма, тобто їм властивий алюзивний характер [98, с. 9].

Останнім часом серед мовознавчих досліджень з'явилася значна кількість робіт, де об'єктом вивчення є бібліїзми та їх різнофункціональні вияви. Найбільшою мірою проаналізовані художні тексти, зокрема вияв цих одиниць у мові різних письменників (бібліїзми в ідіостилі Лесі Українки дослідила С. Богдан [8], Дмитра Кременя – В. Баденкова [4], Ліни Костенко – Н. Буц [14],

Тараса Шевченка, Оксани Забужко – Д. Лаврик [63], Дмитра Яворницького – Н. Майборода [71], Василя Стуса – Ю. Браїлко [10]. Здійснено систематизацію і лексикографічний опис цих одиниць (В. Коптілов і А. Коваль [56], Ж. Колоїз і З. [58.], Л. Будівська й З. Сікорська [12], С. Шулежкова [103], Л. Грановська [30]), окреслено роль у структурі крилатих виразів (А. Коваль [55]), уживання як прецедентного феномена (Н. Орлова [75]).

Бібліїзми, що функціонують в текстах української літератури, Н. Єщенко і Ю. Бондаренко поділяє на прецедентні імена (індивідуальні імена, пов'язані з загальновідомим текстом чи ситуацією; імена-символи, що вказують на еталонну сукупність певних якостей), фразеологізми (стійкі лексично неподільні сполуки слів) та крилаті вирази (стійкі афористичні вислови) [40].

На окрему увагу заслуговують фразеологічні одиниці біблійного походження. Р. Зорівчак слушно відзначає, що вивчення біблійних фразеологізмів в українській мові становить особливий інтерес завдяки їхнім особливостям: з одного боку, біблійні фразеологічні одиниці мають усі властивості фразеологічних одиниць, а з іншого, вони є фразеологічною підгрупою, підставою для об'єднання в яку є загальне генетичне джерело – Біблія [45]. На думку Н. Черкас, біблійний фразеологізм – це стала мовна одиниця, узуальна форма якої зафіксована у словнику [98, с. 9].

М. Вергалюк вважає, що фразеологізми біблійного походження відрізняються від інших фразеологічних одиниць відповідними лексичним значенням та образністю думки. Ці одиниці вирізняються яскраво вираженою повчальною тематикою та архаїчним колоритом церковнослов'янізмів: до складу біблійних фразеологізмів часто входять форми, які вийшли з активного вжитку; застарілі слова, біблійна термінологія. Фразеологічні одиниці біблійного походження у сучасній українській літературній мові за емоційно-експресивним забарвленням дослідниця поділяє на дві групи: 1) з позитивною характеристикою (із жартівливим відтінком значення); 2) з негативною

характеристикою (з іронічною конотацією). Наявність у сучасній українській мові фразеологізмів біблійного походження з негативною емоційно-експресивною характеристикою вона пояснює наявною в мові тенденцією до десакралізації [20].

Ж. Колоїз та З. Бакум характерною функціональною ознакою фразеологізмів біблійного походження вважають образність та здатність передати християнський погляд на світ у наочно-чуттєвих уявленнях. Вони пропонують функціональну класифікацію біблійних фразеологізмів на інгерентні, адгерентні, оказіональні і нетранслітерні різновиди. Інгерентні фраземи повністю співвідносяться з текстом Біблії, із певною біблійною ситуацією. Адгерентні одиниці лише за структурою співвідносяться з конкретною біблійною ситуацією, а їх семантика змінилась у процесі історичного розвитку. Фраземи, що виникли на основі інгерентних та виходять за межі тексту Біблії, класифікують як оказіональні. Нетранслітерні фраземи повністю співвідносяться з конкретною ситуацією з Біблії, але апелюють до церковнослов'янського джерела [58, с. 3].

Одним із дискусійних питань є трансформація слів і стійких словосполучень. Індивідуально-авторські видозміни бібліїзмів у структурі, семантиці та синтаксичному оформленні вивчали А. Коваль, О. Набока, О. Черевенко. Варіантність біблійних фразеологізмів на фонетичному, орфографічному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному та структурному рівнях на базі словників в українській мові досліджує М. Скаб. Дослідниця доводить, що „особливістю українських біблійних фразеологізмів є їх орфографічна варіантність, викликана зміною правил правопису, та мовна, зумовлена тенденцією до заміни церковнослов'янських елементів власне українськими" [88, с. 1].

М. Вергалюк у праці „Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках" зазначає, що особливо виразно серед інших

фразеологіних одиниць модифікуються біблійні фразеологізми. Різні трансформації підсилюють експресивність вислову, речення і тексту загалом. Автори змінюють форму або окремі компоненти фраземи і надають нового звучання вже відомому вислову, привертаючи увагу читача до нього. На основі текстів Віктора Баранова дослідниця виокремила такі типи трансформації бібліїзмів: 1) заміна компонентів (лексична трансформація: *брат повстав на брата – брат брата на вила бере*); 2) скорочення компонентного складу (імплікація: *земля єси і одійдеш у землю – із землі — в землю*); 3) розширення компонентного складу (*злоба дня – злобу вчорашнього дня*); 4) семантичне переосмислення (*Вавилонська вежа – радянська імперія, яка заборонила вивчення Закону Божого)*; 5) структурно-граматична зміна форми (*служити Мамоні – службу Мамоні*). Результати досліджень показали, що сучасні публіцистичні та художні тексти – це джерело оновлення біблійних фразеологізмів. Часте вживання фразеологічних одиниць біблійного походження, що не закріплені словниками фразеологізмів, підтверджує тези про їх розвиток та збагачення в українській мові [19].

Н. Андрейчук та І. Карамишева до бібліїзмів відносять лише фразеологічні одиниці з тексту Біблії, що синтаксично є словосполученнями, де семантика домінує над структурною роздільністю компонентів, які утворюють одне ціле. Вони зазначають, що для правильного тлумачення та інтерпретації бібліїзмів потрібно знати: 1) семантику бібліїзму; 2) біблійний контекст, що дає можливість визначити сенс фразеологізму в новому тексті [1].

В україністиці вже створені словники фразеологізмів біблійного походження: „Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження” Ж. Колоїз та З. Бакум [58], „Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник” Л. Будівської і З. Сікорської [12], „Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові” А. Коваль [55].

У полі зору лінгвістів перебувають також крилаті слова і вислови біблійного походження. Н. Черкас визначає біблійну цитату як „дослівний уривок із Біблії з дотриманням усіх особливостей чужого мовлення” [98, с. 9].

А. Коваль зазначає, що спочатку крилаті вислови є частиною пасивного запасу людини: про їх значення і походження вона знає небагато. Коли людина точно дізнається, звідти слово прийшло та що воно означає, тоді такі вирази переходять в активний словниковий запас. Дослідниця висловлює думку, що біблійні цитати можуть ставати крилатими словами і при цьому зазнають скорочування; традиційно вони можуть вживатись як українською, так і іншими мовами. Крилаті слова біблійного походження в українській мові можуть вживатися з елементами церковнослов’янської мови (*Блажен муж, що не йде на раду нечестивих*) або і взагалі церковнослов’янською (*Камо грядеши?*) [55, с. 10].

Отже, бібліїзми є актуальною темою у сучасному мовознавстві. Їх використання, трансформація та класифікація часто стають об’єктами дослідження. Для нашої роботи основним буде таке визначення бібліїзмів – це біблійні слова або вирази, що увійшли в загальну мову з текстів Біблії (Старого Заповіту або Нового Заповіту); це назви біблійних понять, реалій, власні імена, лексичні одиниці, утворені від бібліїзмів, фразеологічні одиниці і крилаті вислови, біблійні цитати.

1.3. Вивчення бібліїзмів у мовотворчості письменників другої половини XX ст.

Друга половина XX ст. – тернистий період української історії. Десталінізація, припинення масових репресій, реабілітація частини репресованих, лібералізація духової сфери життя суспільства в середині 50-х рр. привели до появи цілої плеяди молодих митців. Це було покоління

письменників, перекладачів, художників, режисерів, що виступали на захист національної культури, оновлення суспільства, проти русифікації та тоталітаризму. Письменники, відчуваючи зміни, повертали у свої твори заборонені сталінською владою елементи, серед яких і релігійні. Молоде покоління апелює до Бога, щоб відродити силу й віру свого народу. Саме тому у творах авторів усе частіше спостерігаємо релігійні мотиви, образи, сюжети та лексичні одиниці біблійного походження – бібліїзми. Дослідженню бібліїзмів у мові письменників 60-80-х рр. присвятили свої праці О. Решетняк та В. Щербатюк [83], Н. Буц [14], М. Стецик, М. Яким [93], Н. Музиченко [73], Ю. Браїлко [9] та ін.

Чи не найбільше праць присвячено біблійним мотивам у творчості Ліни Костенко. Так, О. Слоньовська, досліджуючи твори Ліна Костенко, яка постійно у своїй творчості звертається до Біблії, слушно зауважує, що „потужним пластом у творчості Ліни Костенко є біблійна тематика, біблійні образи, персоналії, численні підтекстові перегукування зі Святим Письмом” [91]. Сакральні лексеми у творчості Ліни Костенко стали предметом дослідження статті М. Стецик та М. Якима „Усе святе, усе неповториме… (штрихи до проблеми лінгвопоетичного вияву сакруму в творчості Ліни Костенко)” [93]. Мовознавці звертають увагу на біблійні антропоніми та ойконіми, такі як: *Ірод, Ісус Христос, Пілат, Марія, Рахіль, Лія, Мойсей, Соломон, сад Гетсиманський, Голгофа* та інші. Наприклад, у праці зазначено, що „в ідіолекті Ліни Костенко через ім’я *Божа Мати* актуалізуються семи «заступництво», «покровительство», «жертовність». Семантичні асоціації з християнським іменем *Марія* надають імені національної героїні Марусі Чурай нових поетичних смислів: Маруся – «духовно багата», «внутрішньо чиста», «свята», «духовна»” [93].

У статті „Функціювання бібліонімів з антропонімним компонентом у мовотворчості Ліни Костенко” [83] О. Решетняк та В. Щербатюк дослідили

біблійні антропоніми, але акцентували увагу вже на їх семантико-функційному навантаженні. Зазначено, що бібліоніми в творах Ліни Костенко переважно зберігають зв'язок з денотатом, мають як негативні, так і позитивні конотації, є важливим складником стилю письменниці. У дослідженні О. Решетняк і В. Щербатюк знаходимо новий матеріал про номінації *Ісус Христос, Богородиця* та їх варіантні оніми, які „поетеса залучає не лише для уникнення повтору, а й для уточнення, увиразнення думки, надання їй емоційної експресивності". Дослідники дійшли висновку, що Ліна Костенко використовує бібліоніми для аналізу глобальних проблем людства та формування високих моральний цінностей через свою поезію [83].

Комунікативно-прагматичний та композиційний аспекти бібліїзмів у поезії Ліни Костенко вивчає Л. Деркач. Дослідниця висловлює думку, що Ліна Костенко використовує прецедентні одиниці біблійного походження для „комунікативно-прагматичної відкритості тексту адресатові", що вимагає певних інтертекстуальних знань читача. Л. Деркач виокремлює чотири функції лексичних одиниць біблійного походження, серед яких: стилістична, прагматична й композиційні (як вузлів зчеплення семантико-композиційної структури твору та з метою увиразнення переживань ліричного героя). На думку науковиці, поезії, у яких використано бібліїзми, активують механізм впливу на читача, а саме спонукання до роздумів, формування певних оцінок і переконань [33].

Конкретним аспектам вживання біблійної лексики Ліною Костенко присвячено праці Н. Буц („Семантична специфіка ментального лексикону: біблійна та міфологічна поезія Ліни Костенко" [14]), Л. Мостової („Жанрова трансформація псалма в творчості Ліни Костенко" [72]), І. Пономаренко („Художня своєрідність поезії Ліни Костенко (інтертекстуальність і феномен агону)" [79]).

Н. Музиченко звернула увагу на мовні засоби вираження релігійності у творах Григора Тютюнника. Дослідниця зазначає, що „віра для Григора Тютюнника – невичерпне джерело творчої енергії, що живить душу й спонукає до творчого пошуку” [73, с. 2]. Серед наведених нею релігійних лексем спостерігаємо й одиниці біблійного походження: *Ісус Христос, Біблія, Євангеліє, Пресвята Богородиця*. „У мовотворчості автора широко представлено лексеми й фразеологічні одиниці, пов’язані з найменуваннями Божих осіб, – пише Н. Музиченко, – а звернення персонажів у своїх молитвах уголос і про себе, тобто подумки, до Господа, Матері Божої містять сильний психологічний заряд” [73].

Вивчають мовознавці й бібліїзми у творчості Василя Стуса. Не зважаючи на те, що його релігійні погляди розвивалися „від м’якої критичної оцінки християнства до його осуду та ідентифікації себе як «язичника»” [6], використання одиниць біблійного походження є однією із особливостей творчої манери поета.

Інтерпретацію біблійних фразеологізмів Василем Стусом дослідила Г. Віват. Дослідниця на прикладі вживаних автором фразеологізмів, таких як: *нести свій хрест, розпинати на хресті, блудний син, тридцять срібняків, райські душі, Хома невіруючий* та інших – доводить, що ці одиниці „органічно поєднуються з авторським текстом і творять з ним єдине стилістичне ціле” [21]. Висвітлила роль бібліонімів у поезії Василя Стуса А. Лупол. Дослідниця окреслила найчастотніші оніми: *Голгофа, Ісус Христос, Іуда, Богородиця, Адам, Гефсиманський сад*. Цікаво, що письменник вживає два фонетичних варіанта *Голгофа / Голгота*. На думку вченої, це зумовлено потребами римування, адже другий варіант має в українській мові більші можливості римування. Серед пропріальних назв А. Лупол виокремлює ті, що номінують утілення зла (*Люципер, Сатана, Каїн, Ірод, Іуда*) [69].

Отже, питання місця бібліїзмів у мовотворчості письменників другої половини ХХ ст. є актуальним і потребує подальшого дослідження. У часи, коли саме згадування Бога розцінювалося як крамола, як посягання на інші (радянсько-комуністичні) цінності [93], такі митці як Ліна Костенко, Василь Стус та Григір Тютюнник сміливо використовували бібліїзми, і тим самим заявляли у творах свою громадянську позицію, апелювали до вищих ідеалів і моральних принципів, виховували національно та духовно свідомого читача.

1.4. Бібліїзми у художньому та публіцистичному стилях мовлення

Біблія та її образи, ідейні канони, символи мали надзвичайно великий вплив на становлення й розвиток української мови, відіграли важливу роль у збагаченні її лексики, фразеології, стилістики. На сучасному етапі активно вивчають використання засобів релігійного стилю в інших стилях української мови. Це праці М. Вергалюк [18], Г. Бурдіної [13], К. Гриньків [31], Г. Клімчук [54], Л. Шевченко [102], Н. Журавльової [42], Н. Єщенко та Ю. Бондаренко [40], Ю. Браїлко [9], А. Ковтун [57] та інших дослідників.

Л. Шевченко зазначає, що показником впливу Біблії на мову художньої літератури є „засвоєння нею великої кількості біблійних слів і фразеологізмів, більшість з яких не асоціюється в мовній свідомості зі Святим Письмом” [102]. Дослідниця наводить декілька лексико-семантичних груп слів з Біблії, що активно використовують у літературі: 1) найменування Бога, духовних осіб та духовних реалій (*Ісус Христос, Небесний Отець, ангел, душа, Царство Боже, геєна вогненна*); 2) поняття та категорії зі сфери теології (*вірувати, святість, Закон Божий, воскресіння* та ін.); 3) найменування осіб, пов’язаних із конфесійною діяльністю, назви обрядів (*проповідь, священик, хрещення, піст* та ін.). Л. Шевченко наголошує на тому, що ступінь засвоєння українською

мовою релігійних текстів високий, що сприяло формуванню й удосконаленню словникового запасу та образної системи мови [102].

М. Вергалюк, досліджуючи біблійні фразеологізми, виокремлює такі функції використання цих одиниць у художному тексті:

1) оцінна функція (*земля обітована, кромішня темрява*);

2) емоційно-експресивна функція (*долина печалі*);

3) функція передачі внутрішніх якостей персонажа (*талант закопувати у землю*);

4) функція відтворення внутрішнього стану персонажа (*нести свій хрест*);

5) функція портретної характеристики (*на свій образ і подобу*);

6) функція синонімічного підсилення, увиразнення експресії (*книжники і фарисеї*);

7) заголовкова функція (*Є. Сверстюк „Перебудова Вавилонської вежі”*);

8) функція створення гумору і сатири (*вливати нове вино в старі міхи*).

Дослідниця констатує, що на сучасному етапі розвитку художньої літератури автори все частіше вживають одиниці біблійного походження з повчальною й виховною метою, вплітають їх у мовлення персонажів, його образну систему, що є певним показником індивідуального світобачення письменника [18].

Схожі висновки роблять і Н. Єщенко та Ю. Бондаренко, які аналізували функції бібліїзмів на матеріалі української художньої прози ХХ – ХХІ ст. У їхній праці сказано, що біблійні прецедентні імена та фразеологізми „виступають метафоричними позначеннями для реципієнтної сфери «абстрактних понять», що називають емоційні стани, мисленнєві процеси, особливості характеру, дій та вчинків людей, фізичні та соціальні характеристики людей, об’єкти та явища зовнішнього світу та ставлення до них людини” [40].

Г. Сюта вважає, що біблійна цитата в поетичному тексті – „це функціонально-стилістичний код, який репрезентує діалогічні зв'язки авторського мовомислення з прецедентним текстом Святого Письма" [94, с. 82]. На її думку, цитати з біблійних текстів в художніх текстах не лише для вираження біблійних мотивів, а й для передачі універсальних культурний змістів [95].

Окрім художнього стилю, однією із сфер вживання бібліїзмів є публіцистика. П. Дудик зазначає, що публіцистичному мовленню властиве „вживання специфічно-стилетвірних слів, словосполучень і речень найрізноманітнішої будови. Обидві форми публіцистичного стилю (усна і писемна) мають своєю метою висвітлення актуальних суспільно-політичних та інших проблем сучасності" [37]. А. Корнєєва зазначає, що основною відмінністю публіцистичного стилю від інших є поєднання стандарту й експресії, що і виформовує його мовну систему [59].

Біблійні фразеологічні одиниці на матеріалі публіцистики Л. Костенко, Є. Сверстюка, Є. Гуцала, О. Забужко та М. Рябчука дослідила М. Вергалюк. У її праці зазначено, що використання одиниць біблійного походження такими відомими постатями показує спрямування сучасної української публіцистики на категорію духовності. Саме завдяки використанню біблійних фразеологізмів автори впливають на читача, формують його світоглядні переконання. У публіцистиці згаданих авторів М. Вергалюк виокремлює кілька семантичних груп, що виражають „поведінку людей, ситуацій, внутрішній стан, оцінку та власне ставлення до певних предметів, явищ, подій, осіб тощо […] позначають вічні людські цінності, засуджують зло, зраду, заздрість, лицемірство тощо" [18, с. 148–156]. Описує дослідниця й тенденцію до трансформації біблійних фразеологізмів, пошуку нетрадиційних способів вживання стійких висловів з біблійних текстів. На її думку, це пов'язане із прагненням авторів вплинути на читача, для вираження іронії, гумору, сатири тощо [18].

Г. Клімчук дослідила функційно-стилістичний аспект біблійних фразеологізмів у публіцистиці Михайла Грушевського. Ідіоми з Біблії в аналізованих текстах слугують джерелом підвищеної експресії й образної виразності статей. Дослідниця зазначає, що ці одиниці біблійного походження автор часто переосмислює для загострення уваги читачів до особливо актуальних проблем українського буття. З огляду на характеристику сутності буття, духовних чеснот, моральних цінностей людини Г. Клімчук виокремлює дві семантичні блоки: 1) негативно оцінні ідіоми-біблїїзми (*не поворухнуло й пальцем, камінні серця, печать Іуди* та ін.); 2) позитивно оцінні ідіоми-біблїїзми (*наріжний камінь, відбирати кукіль від зерна, вдовина лепта* та ін.). Якщо лексеми першого блоку забезпечують „досягнення максимальної інтенсифікації виразності публіцистичних статей і мають неабиякий виховний вплив на читача", то фраземи другого апелюють до „емоційно-чуттєвих уявлень і духовних цінностей реципієнта, його світогляду й совісті" [54]. Біблійні афоризми, що їх використовує М. Грушевський, Г. Клімчук тлумачить не лише як переосмислення конкретних суспільно-політичних події, але й як апеляцію до загальнолюдських морально-етичних та духовних цінностей. На думку вченої, експресивна образність біблійних фразеологізмів „має чітко виражений соціально-оцінний характер і розрахована на глибокі фонові знання й мовне чуття реципієнта" [54].

Бібліїзми знаходимо й у промовах відомих політиків. О. Добош зробила аналіз бібліїзмів на матеріалі промов українського президента П. Порошенка та 44-го президента США Б. Обами. Дослідниця зазначає, що „для політиків-ораторів Біблія завжди слугуватиме прецедентним текстом, що застосовується у своїх виступах для встановлення контакту з населенням. Це своєрідна сполучна ланка між політиком та аудиторією, яка забезпечує формування позитивного ставлення до тієї чи іншої політичної фігури. Як стилістичний засіб слова та

вислови із Біблії слугують для увиразнення піднесеності, урочистості та динамічності розповіді” [34].

Отже, автори художніх та публіцистичних творів активно вживають бібліїзми з метою емоційно-експресивного впливу на читача, формування його світогляду, ставлення до конкретних персоналій, подій та ситуацій. В обох стилях бібліїзми зазнають трансформації і переосмислення, що відображає розвиток та збагачення цієї лексичної групи.

1.5. Методологічний апарат дослідження бібліїзмів у творчості Романа Іваничука

Для повного розкриття теми використання Романом Іваничуком слів та виразів з Біблії, досягнення поставленої мети та розв’язання визначених завдань у роботі використано як загальнонаукові, так і власне лінгвістичні методи, які забезпечили достовірність отриманих результатів і висновків.

Вивчення теоретичного матеріалу відбувається за допомогою загальнонаукових методів аналізу й синтезу, дедукції й індукції, абстрагування. Методи аналізу і синтезу, що базуються на послідовному розчленуванні об’єкта на елементи чи властивості (аналіз) та з’єднанні окремих його частин в єдине ціле (синтез), формують цілісне уявлення про бібліїзми як значущих складників ідіостилю письменника: відбувається теоретичне опрацювання окремих властивостей бібліїзмів трансформуватися, передавати відмінні значення залежно від контексту, функціонувати в різних функціональних стилях сучасної української літературної мови (у художньому та публіцистичному стилях).

Методи індукції та дедукції застосовані у дослідженні термінології. Метод індукції спрямований на узагальнення часткових випадків використання термінів на позначення слів та виразів біблійного походження та встановлення тенденцій розвитку терміносистеми теолігвістики. Дедуктивний метод

застосовано для аналізу окремих термінів (*бібліїзм*, *бібліема*, *бібліонім*) від загальних їх ознак до конкретних. Абстрагування як метод використано для виокремлення найсуттєвіших ознак бібліїзмів серед потоку незначних властивостей.

Практична частина роботи забезпечена загальними методами лінгвістичних досліджень, такими як описовий, структурний та метод кількісних підрахунків, дослідницькими прийомами зіставлення. Метод опису застосований для виявлення, інвентаризації бібліїзмів і пояснення особливостей їх будови та функціонування у творах Романа Іваничука. Завдяки прийому внутрішньої інтерпретації вибудувані класифікації бібліїзмів за певними параметрами (за структурою, семантикою, функціями). Зовнішня інтерпретація (логіко-психологічний прийом) виявила зв'язки цих одиниць з позначеними ними реаліями (функція характеристики вчинку людини, функція характеристики внутрішніх якостей людини тощо). Шляхом зіставлення виявлено однакові й відмінні, специфічні риси бібліїзмів у двох функціональних стилях: публіцистичному та художньому.

Структурний метод, в основі якого аналіз мовних явищ лише на основі зв'язків і відношень між мовними елементами, реалізовуємо у методиках опозиційного та трансформаційного аналізу. Методика опозицій застосовується для виявлення структурних особливостей бібліїзмів шляхом протиставлення одиниць різних рівнів (слово / фразеологізми / вирази тощо), що стало основою для виокремлення різних структурних груп бібліїзмів. Методику трансформаційного аналізу використано для вияву семантичних подібностей і відмінностей між варіантами бібліїзмів через подібне й відмінне в наборах їх трансформацій. Трансформаційний аналіз також дає змогу з'ясовувати семантичні ознаки трансформованих висловлень.

Метод кількісного аналізу представлений у досліджені як кількісним, так і статистичними методами. Кількісний метод введено для підрахунку частоти

вживання бібліїзмів у публіцистичних та художніх творах Романа Іваничука, метод кількісних підрахунків – для розкриття закономірностей функціонування цих одиниць.

Додатково застосовано метод функціонального аналізу (для виявлення характерних тенденцій функціонування бібліїзмів у різних функціональних стилях сучасної української літературної мови); метод фразеологічного опису (для виокремлення та характеристики різних типів фразеологізмів); метод контекстного аналізу (дав змогу визначити особливості вживання біблійної лексики у певних контекстах).

Отже, питання бібліїзмів є актуальним в українському мовознавстві: лінгвістів цікавить функційний вияв цих одиниць, трансформація та поява у літературі. Роман Іваничук активно використовує ці одиниці у своїх творах, що є частиною його ідіостилю. Дослідження функціонування бібліїзмів у літературній творчості письменника проходить із застосуванням загальнонаукових та власне лінгвістичних наукових методів для повного та цілісного аналізу проблеми.

ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ

У цьому розділі окреслено теоретичні аспекти вивчення *бібліїзмів*, які визначаємо як біблійні слова або вирази, що увійшли в загальну мову з текстів Біблії (Старого Заповіту або Нового Заповіту); назви біблійних понять, реалій, власні імена, лексичні одиниці, утворені від бібліїзмів, фразеологічні одиниці і крилаті вислови, біблійні цитати. Саме термін *бібліїзм*, на противагу *біблеїзм*, вважаємо доцільним для позначення таких одиниць з погляду на походження від слова *Біблія* та на частоту вживання в сучасних лексикографічних працях. Відмінними є терміни *біблієма* (абстрактне узагальнене значення, пов'язане з конкретним біблійним образом або сюжетом, що відтворюється у мовах різних народів християнської спільноти) та *бібліонім* (власна назва біблійного походження), які вживаються рідше як репрезентанти біблійного тексту.

Бібліїзми є актуальною темою у сучасному українському мовознавстві. Лінгвістів подають різноманітні визначення та класифікації бібліїзмів, досліджують їхню трансформацію та систематизують такі одиниці. Активне використання біблійних слів та виразів письменниками та культурними діячами XIX та XX ст. зумовимо інтерес дослідників до вивчення бібліїзмів у художньому та публіцистичному стилях мовлення, впливу таких одиниці на текст та читача. Зазначаємо, що автори художніх і публіцистичних текстів використовують біблійні вирази для емоційного та експресивного впливу на читача, формування його світогляду та ставлення до окремих осіб, подій і ситуацій. Серед таких авторів вирізняється письменник Роман Іваничук.

Аналіз функціонування біблійних виразів у літературній творчості Романа Іваничука проводимо за допомогою загальнонаукових методів та власне лінгвістичних методів, що дозволить здійснити повне дослідження цієї проблеми.

РОЗДІЛ ІІ. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІЇЗМІВ У ТВОРАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Роман Іваничук – видатний український письменник, шістдесятник, визнаний майстер історичного роману, автор публіцистичних творів, громадський діяч, що своєю літературною та політичною діяльністю наблизив народ до здобуття незалежності, осмислення історії України та місця релігії у процесі державотворення. Роман Іваничук активно використовував у своїй творчості бібліїзми, що зазнавали структурних та семантичних трансформацій та наповнювали текст біблійними алюзіями.

2.1. Життєве і творче підґрунтя використання бібліїзмів у творах Романа Іваничука

Релігія та її місце й роль у житті народу завжди цікавило письменника Романа Іваничука. Це виявлялося у виборі біблійних тем та мотивів, використанні слів і виразів з Біблії.

Роман Іваничук – український письменник, громадський та культурний діяч, член СПУ (з 1960), народний депутат України І-го скликання (1990–1994). Його життєвий і творчий шлях є прикладом боротьби за право творити, за право українців на свободу та правдиву історію.

Народився Роман Іванович Іваничук 27 травня 1929 року в селі Трач (тепер Косівського району Івано-Франківської області). Батько письменника був учителем у місцевій школі та за сумісництвом першим літературним критиком молодого Романа: „Свої прозові спроби я висилав батькові й отримував від нього довгі й мудрі листи, в яких він суворо оцінював мою писанину, але й заохочував” [46, с. 69]. Для Романа Івановича батько був прикладом чесного та порядного українця, він навчав сина любові та пошани до своєї нації. Батько, за

словами Романа Іваничука, був чоловіком розумним і відразу помітив схильності сина до літератури, пан Іван спрямовував сина на правильний шлях. Саме він прищепив йому любов до книг, якими Роман так захоплювався з самого дитинства: „колись у дитинстві батько купив мені «Малого Кобзаря», і я, пасучи корів, вивчив його напам'ять, як молитву" [46, с. 211]. Про матір у своїх працях Роман Іваничук згадував лише з добротою та любов'ю: „її любов до мене, а моя до неї спосилалася на нас самим Господом – готова, досконала, сповнена найніжніших почуттів, прив'язаності, відданості, нероздільності" [47, с. 14].

Мав Роман Іваничук брата Євгена та сестру Наталку. Євген Іваничук – український громадський діяч та письменник, який за участь в УПА відбув 10 років у радянському таборі. Після реабілітації у 1967 році Євген розпочав літературну діяльність, а 1993 р. вийшла книжка спогадів „Записки каторжанина". Роман Іваничук писав: „я безмірно щасливий за успіх Євгена, та тяжкий туск діймає моє серце, що не на всю широту розкрився його талант" [47, с. 334].

З дитячих літ його виховували в лоні релігії. Хоча, за словами Романа, він „змалку зростав поганином" [46, с. 12], весь молитовник він знав напам'ять, а з релігії мав високі оцінки. Батьки не були надто релігійними людьми, дещо скептично ставилися до тодішнього духовенства, визначаючи їхню роль в просвіті народу. Вони вважали Старий і Новий Заповіт вищими філософськими творами, дотримувалися християнських обрядів.

Початкову освіту Роман Іваничук здобув у рідному селі, продовжував навчання у Коломийській гімназії (згодом перетворену у Коломийську середню школу № 1). Молодий Роман обожнював навчання, особливо уроки Богдана Левицького-Штрауса – знаного україніста та германіста. Саме цей вчитель запримітив літературні нахили в Романа: „Він опікувався мною аж до десятого

класу включно: залишав після уроків і розкривав переді мною чари тичинівської поезії та прози Юрія Яновського” [46, с. 36].

У 1945 році учня восьмого класу Романа Іваничука заарештували за нібито антирадянську боротьбу. Насправді, енкаведисти шукали старшого брата Євгена і, хоч відразу зрозуміли, що то не він, ще два місяці тримали малого Іваничука у в’язниці.

Закінчивши 1947 р. гімназію, Роман Іваничук за бажанням батька вступає на геологічний факультет Львівського університету, але в 1948 році змінює своє рішення і стає студентом філологічного факультету. За словами Р. Іваничука, „університет, який за своїм покликанням мав би бути храмом науки, фортецею розуму, національною школою, нагадував у цей час швидше солдафонську казарму, в якій захопили владу єфрейтори, а генерали мовчки ждуть своєї відставки” [46, с. 53].

Провчитися судилося Романові тут лише рік, бо вже після першого курсу його було відраховано за антирадянську поведінку. Однією з причин, чому молодого студента Романа Іваничука виключили з університету, за словами його одногрупника, була релігійна пропаганда. Такі звинувачення були озвучені на слуханні справи Іваничука. Захищаючись, Роман навів аргумент: „я атеїст (мав, на жаль, тоді такі переконання)” [46, с. 62]. Згодом Романові Іваничуку дозволили відвідувати пари, але і те довго не тривало: при вступі Роман не згадав про репресованого брата, що стало причиною повторного виключення з університету.

Незважаючи на те, що Роман Іваничук провчився лише рік, його студентське життя було яскравим: разом з Дмитром Павличком вони відвідували літературні дискусії, подорожували в гори для збору етнографічного матеріалу; Роман мав зможу вчитися у Михайла Рудницького, Михайла Возняка, Івана Ковалика.

Після вигнання з університету єдиною дорогою для Романа Іваничука була армія. Відслужив три роки на території Азербайджанської РСР. Про ці роки згадував так: „Служба у післявоєнній совєтській армії, в якій панувала ейфорія переможців, зарозумілість, зверхність, нахабність сильного, ніяк не сприяла тому, щоб у моїй душі могла зародитися хоча б зернина надії на тогочасне здобуття незалежності; навпаки – ті рештки сподівань повсякчас і щораз то швидше вмирали разом з останніми бункерами УПА” [47, с. 20]. В армії почав писати прозові твори, і, хоч нічого з написаного в той період не опублікував, старанно працював над індивідуальним стилем, вибирав інтимні теми, повертався до передвоєнного часу дитинства.

У 1953 році за сприяння Дмитра Павличка Роман Іваничук поновлюється на другий курс Львівського університету. Письменник брав участь у таємному гуртку „Гомороси” (Голомбйовський, Моторнюк, Роман і Солтис), став очільником літературно-наукового гуртка. У суспільному і культурному житті відчувалася відлига.

1954 року в альманасі Львівського університету опублікували першу новелу Романа Іваничука „Скиба землі”, яку критики зустріли досить схвально.

Після завершення університету 1957 р. вчителює в селищі Щирець Львівської області, де упродовж п’яти років працює разом з своєю дружиною Софією Денегою. 1958 року у світ виходить перша книжечка новел Романа Іваничука „Прут несе кригу”, яку швидко розкупили та яка принесла молодому письменнику визнання. „То було велике моє свято. А на читачів, як мені тепер здається, повіяла з листків збірки оповідань добра надія, що в літературу крізь грати заскорузлих мертвих схем […] прорвався, таки прорвався нормальний живий подих людини, здатної любити, тужити, дивуватися” [47, с. 311], – писав про вихід своєї книжки Р. Іваничук. Саме з цією книгою він прийшов до Михайла Яцкова, який мав затвердити вступ письменника до Спілки письменників України (став її членом 1960 р.).

1961 року Роман Іваничук повертається до Львова, де з 1963 року упродовж двадцяти семи років завідував відділом прози в редакції журналу „Жовтень”. Одна за одною виходять збірки новел Романа Іваничука – „Не рубайте ясенів” (1961), „Під склепінням храму” (1961), „Тополина заметіль” (1965).

1968 у журналі „Вітчизна” вийшов перший історичний роман Іваничука „Мальви”, який приніс письменнику успіх серед українських та зарубіжних читачів. У творі автор використовує алегорію яничарства XVI ст., щоб осмислити поняття зради народові та національним інтересам. Про цей твір у спогадах він писав: „Роман відіграв певну роль в становленні державницького напрямку в літературі, тема відступництва виявилася глобальною – роман вмить облетів весь український світ” [46, с. 106]. Влада пізно розпізнала прихований сенс роману, коли книга вже розійшлася мільйонним тиражем. Р. Іваничуку загрожувало звільнення з посади завідувача відділу прози, його могли засудити до ув’язнення. Натомість влада приготувала багаторічне забуття Романа Іваничука як письменника. Коментуючи цю ситуацію, він казав: „Тоді мене почали ігнорувати. Мовляв, мене немає. Не писали про мене статей і т. ін. Так тривало довший час. Тим не журився, змирився, натомість працював над наступними творами” [84].

Роман Іваничук продовжує заглиблюватися в тему історичного минулого України. У 70-80-ті рр. виходять його романи „Черлене вино” (1977), „Манускрипт з вулиці Руської” (1979), „Вода з каменю” (1982), „Четвертий вимір” (1984), „Шрами на скалі” (1987). У 1978 році за роман „Манускрипт з вулиці Руської” став лауреатом премії ім. А. В. Головка, а за романи „Четвертий вимір” і „Вода з каменю” 1985 р. йому було присуджено Державну премію імені Тараса Шевченка.

Використання, а тим більше дослідження слів та виразів з Біблії було під забороною цензури у час Радянського союзу. Єдине, де дозволялося вживання

таких одиниць, це історичні романи, у яких використання бібліїзмів зумовлене не власною позицією автора, а самими історичними персоналіями, слова й думки яких висловлює письменник. Наприклад, у романі «Четвертий вимір», який побачив світ 1984 року, більшість бібліїзмів належить головному герою твору Миколі Гулаку. Відомо, що він добре був знайомий з текстом Біблії, оскільки ідеологічна програма Кирило-Мефодіївського братства „Закон Божий", до якого належав Гулак, складена у формі біблійного оповідання і містить посилання на Біблію, тому і використання цим героєм бібліїзмів є закономірним.

Однак Роман Іваничук використовував бібліїзми не лише задля того, щоб передати світогляд своїх героїв, але і тому, що це було частиною його власного світобачення. В одному з інтерв'ю він сказав, що завдяки своїм творам хотів прослідкувати вічні категорії, як сумніви й роздвоєння митця, зрада, на матеріалі Біблії, „у тій вічній історії пошуку духовного життя" [85]. У цьому пересвідчуємося дослідивши його мемуарні твори, де використання бібліїзмів є важливим показником його ідіостилю, а слова й вирази біблійного походження виконують у тексті низку функцій.

У період Перебудови Р. Іваничук стає активним учасником національного руху. За його словами, „коли і література, і мова, і національна культура стали політичними категоріями, то не личило мені стояти осторонь від політики" [46, с. 150]. 1988 року він очолює львівську філію Товариства рідної мови, 1990 – його обрано народним депутатом УРСР, працює головою підкомісії з питань мови. Роман Іваничук бере активну участь у підготовці документів та проголошенні Декларації про державний суверенітет України та Акту про незалежність України.

Паралельно продовжує писати. У 1992 році з'являється роман „Орда", у якому автор замислюється над одним із гріхів українського народу – мовчанням. Починає писати публіцистичні праці – „Благослови, душе моя,

Господа”, „Мандрівки близькі і далекі”, „На маргінесі”, „Нещоденний щоденник”.

Народним депутатом Роман Іваничук був до 1994 року. Він сумлінно виконував свої обов’язки, проводив багато часу на Донбасі, але політиком себе не вважав. Наталія Іваничук, донька Романа Івановича, зазначала: „тато усвідомлював, що без писання, без творчої роботи жити не зможе. А робота у парламенті забирала левову частку часу… Тобто треба було обирати, і, звичайно, він обрав творчість” [44].

Наступні роки виходили такі романи, як: „Вогненні стовпи”, „Через перевал”, „Хресна проща”, „Торговиця”, „Генерали імперії”, „Країна Ірредента”, „Злодії та Апостоли”.

З осмисленням ролі антирелігійної пропаганди СРСР, Роман Іваничук повертався до Біблії. В одному з інтерв’ю він зазначав: „Я майже ніколи не починаю нової речі, доки не погортаю Біблію і твори Франка. Біблія мені важлива в такі моменти не тому, що я хочу помолитися, бо молюся я завжди своїми словами, а як текст” [105].

За Романом Іваничуком, питання щодо релігії завжди зводяться до двох основних положень: релігія та атеїзм, і таку дилему зазвичай ставили представники молодого покоління, скаліченого радянським атеїстичним вихованням. У праці „На Маргінесі” [47] Роман Іваничук роздумує про ці дві категорії та як вони впливали на український народ. Письменник вважає, що кожен завойовник українських земель намагався асимілювати націю через релігію, змінюючи християнські традиції та обряди або нацьковуючи вірян один на одного, та найбільше сили набув „войовничий атеїзм” радянського режиму.

Р. Іваничук зазначає, що для росії та її правителів церква завжди була зброєю впливу на суспільство. З XVI ст. (після погрому Новгорода) Москва оголосила свою націю богообраною з ідеологічною метою – боготворіння влади царя. Релігія того періоду була лише політичним знаряддям і не сприяла

розвиткові свого духовенства. Невдало намагався реформувати систему Петро І, але кардинальні зміни приніс Ленін, який зробив атеїзм частиною державної ідеології. Роман Іваничук визначає: „так відбулася підміна моральних категорій: проповідь християнської любові замінена була проповіддю войовничої ненависті" [47, с. 363]. Ідея наукового атеїзму мала на меті цинічно замінити 10 Божих заповідей новими постулатами будівника комунізму. Радянська влада використовувала всі можливі способи для роз'єднання українців – ділили на бідних і багатих, на жителів Сходу і Заходу України, і найкраще їм вдалося це у релігії – поділити народ на православних і католиків, на вірян та атеїстів. Радянська влада використовувала релігію для створення культу правителів, коли Леніна було прирівняно до божества, генієм усіх часів і народів, а Сталіна – його найвірнішим наступником та учнем.

За Романом Іваничуком, християнство для українців було особливою зброєю в боротьбі за національну ідентифікацію. Це пояснюється тим, що „Україна своїми найдавнішими обрядами збагатила християнську релігію, оформила її суто українським, з оріянського поганства почерпнутим колоритом, подарувавши світовій культурі обрядові свята, колядки, гаївки, щедрівки, світового рівня духовну музику" [47, с. 296]. Це вияв самобутності українського народу, який більшовики намагалися придушити. Поряд із тим Роман Іваничук наголошував на ролі церкви у відродженні духовних та моральних основ, наверненні у віру саме молодих людей, нового покоління, щоб вони „не хаміли в пив'ярнях, підпільних борделях і наркоманських клубах" [46, с. 13].

Релігія для Романа Іваничука – важливий чинник творення нації та її ідентифікації. Упродовж багатьох років український народ позбавляли християнства, що призводило до значної аморальності українського суспільства, відходу від основ християнської моралі. Визнаючи цінність та важливість релігії в процесі здобуття Україною незалежності, Роман Іваничук

переосмислює її постулати у своїх творах, тим самим збагачуючи душу свого читача.

Роман Іваничук ніколи не залишався осторонь громадсько-політичних та культурних змін в Україні. В одному з інтерв'ю він сказав: „Нашу країну чекає довгий час біди. І так буде, доки Росія не видохне. Ми виховуємося в цій біді. Як це болісно, але як це і велично! Я віддаю зі своєї пенсії щомісяця на армію тисячу гривень, інакше я не засну, коли цього не зроблю. На Майдан теж давав гроші. Немає в мене такого, що би я не хотів зробити для України: чи написати, чи віддати гроші, чи навіть життя, якщо би воно було для цього потрібне" [105].

17 вересня 2016 року на 87-му році життя Романа Іваничука не стало. Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

Роман Іваничук – видатний український письменник, шістдесятник, визнаний майстер історичного роману, громадський діяч, що все своє життя боровся за Батьківщину. Роман Іваничук визначав важливість релігії, тому він активно використовував бібліїзми аби апелювати до духовних цінностей свого народу. У радянські часи це стало можливим завдяки жанрові історичного роману, з відновленням незалежності України Роман Іваничук вживав бібліїзми у публіцистичних творах.

2.2.Структурні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука

За структурними особливостями поділяємо бібліїзми з творів Романа Іваничука на дві основні групи:

1) однокомпонентні;

2) багатокомпонентні.

Однокомпонентні бібліїзми – це бібліїзми, до складу яких входить один повнозначний компонент. До цієї групи відносимо: антропоніми (*Господь, Христос, Ісус, Люцифер, Юда, Месія*), топоніми (*содом*), вигуки (*осанна*), назви

подій і явищ (*манна, неофіти*). Вони зазнали найменше структурних трансформацій. Бібліїзм *Содом і Гоморра* шляхом імплікації вживається у формі *содом*: *Не раз вже бачив той* ***содом****: бліді виснажені жінки, плач дітей* [49, с. 252]. Вигук біблійного походження *„Осанна!”* вживається у значенні іменника: *Я ж казав Ніколадзе, що не довіряю овaціям* […] *– Нині –* ***осанна****… Ет!* [49, с. 88].

Багатокомпонентні бібліїзми містять у своїй структурі два і більше повнозначних компоненти. Їх у свою чергу поділяємо на:

1) фразеологізми;

2) вирази;

3) цитати.

Біблійні фразеологізми – сталі словосполуки із структурою словосполучення або речення, що характеризуються семантичною сталістю та здатністю до переосмислення. У творах Романа Іваничука вони вжиті переважно у переносному значенні. До них відносимо: *земля обітована*, *не від світу цього, кара божа, нести хрест, Юдина мзда, заблукані вівці, хресна дорога, вавилонське стовпотворення, геєна огненна, шпурляти каміння, віра гори рушить, терновий вінок, судна година, попелом припорошене*, *Страшний суд*, *око за око, зуб за зуб, кров за кров* та інші. Такі бібліїзми як *кидати каміння* та *Юдина плата* зазнали у творах лексичної трансформації, тобто усталені „кидати” та „плата” змінились на семантично близькі компоненти „шпурляти” та „мзда”. Структурно-граматична та лексична заміна відбулися зі фразеологізмом *посипати голову попелом*, що у творі змінився на *попелом припорошене*.

Бібліїзми-вирази у творах Романа Іваничука виконують дві функції:

1) вставної конструкції;

2) порівняльного звороту.

До першої підгрупи віднесемо такі бібліїзми: *дасть Бог, прости Господи, хвали Господа, хвалити Бога, слава Богу, гнів Божий, не дай Боже, як Господь допоможе*, *Боже правий.* Наприклад: *ось зароблю,* ***дасть Бог****, якийсь гріш репетиторством і заплачу* [49, с. 36]; *Та не сталося цього,* ***хвали Господа****, тож треба було помножувати чин* [49, с. 125].

До другої підгрупи належать: *любити, як Юда Христа; повтікали, мов апостоли в Гетсимаському саду; вигнати, як виганяв Ісус міняйлів з храму*; *піднятися, немов Мойсей на Синаї; програний, мов Каїн з Адамового дому.* Вони апелюють до певної біблійської ситуації та образно доповнюють речення. Наприклад: *щоб* ***вигнати*** *його з літератури,* ***як виганяв Ісус міняйлів з храму*** [49, с. 257]. Бібліїзм *злобні пілати* не зафіксований словниками та має перший компонент, який можна замінити, що і дало підставу зарахувати цю сполуку до словосполучення-виразу.

Цитати Роман Іваничук вживає у своїх творах не дослівно, перефразовує їх та скорочує, поєднує із словами героя. Вони мають різне походження:

1) цитати зі Псалмів Давида, наприклад: *„Красота воїну оружіє, кораблю – вітрила, а праведному мужу – почитаніє книжное …“ – любив він повторяти слова пророка Давида* [50, ст. 15];

2) цитати з Книги пророка Ісаї: *можна передати хіба що словами старозавітнього пророка Ісайї: „Вийдуть з лісів звірі дикі, і ратаї перестануть співати на нивах, дороги запустіють, і добре буде тільки мертвими в ненародженими* […]*“* [49, с. 225],

3) цитату з Нового Заповіту: *І бачив я іншого звіра, що виходив із землі і мав два роги, немов агнець, а говорив, як дракон. Хто має розуміння, той нехай злічить число звіра, бо це число людське, а ім'я йому 666* [47, с. 25]. Як епіграф наведено дослівну цитату з Книги пророка Єзекіїля: *І поклалася ти на красу свою, і стала розпусною через славу свою, і виливала ти розпусту на кожного перехожого* [49, с. 15];

4) цитату з Євангелія від Хоми: *Чи ви відкрили початок, щоб шукати кінець?* [46, с. 1];

5) цитату із Книги пророка Амоса: *Я відновлю народ мій, і вони відбудують спустошені міста і будуть у них жити. Насадять виноградники і будуть вино з них пити, і розведуть сади, і їстимуть плоди з них* [46, с. 5].

Отже, Роман Іваничук у своїх творах використовує різні за структурою бібліїзми, які можна поділити на дві основні групи: однокомпонентні та багатокомпонентні. Багатослівні, у свою чергу, за кількістю елементів, семантичною сталістю та сполучуваністю поділяємо на три групи: фразеологізми, вирази та цитати, що в межах тексту зазнають структурних та лексичних трансформацій.

2.3. Семантичні групи біблійних слів і виразів у творах Романа Іваничука

Звертаючись до класифікації бібліїзмів Н. Єщенко та Ю. Бондаренко [40], об’єднуємо біблійні слова і вирази з творів Романа Іваничука за семантичними ознаками денотатів на такі групи:

1. Бібліїзми, що виникли із топонімів: *содом*, *геєна огненна*.

2. Бібліїзми, що виникли з антропонімів: *Ісус Христос, Господь*, *Юда*, *злобні пілати*, *мов Пилат, мов про Месію, прости Господи, як Господь допоможе* і т.д.

3. Бібліїзми, що виникли на основі назв подій: *Страшний суд, вавилонське стовпотворення, розпинати себе на хресті, заблукані вівці, нести хрест, терновий вінок, судна година, шпурляти каміння, мов Апостоли в Гетсиманському саду* та інші.

4. Бібліїзми, що виникли на основі назв явищ: *осанна, Кара Божа, ніби попелом припорошене, неофіти, око за око, зуб за зуб, неопалима купина*.

Першу групу презентують біблійні топоніми *геєна огненна*, *содом, Голгота,* що зазнали метафоричного переосмислення і стали основою для позначення більш абстрактних, узагальнених явищ. Вислів *геєна огненна* походить із „Книги пророка Єремії“, де „Геєна – це відтворення назви долини Бен-Гінном латинською мовою, […] де відбувалися язичницькі обряди, під час яких приносили в жертву дітей, […] тому це місце називають іудеї „долиною вбивства“ [55, с. 130]. У творі письменника цей вираз асоціюється із великими неприємностями: *хлопець наповратився йти не серединкою, а долати великі пороги, тому спіткнеться й не минути йому за життя* ***геєни огненної*** [49, с. 35].

Бібліїзм *содом* у первинному значенні позначає місто Содом, яке за біблійною переказом знищив Господь за його гріховність. Воно входить до сталого виразу *Содом і Гоморра*, що стало символом розпусти, безладдя та хаосу. У текстах письменника бібліїзм *содом* вживаний у значеннях „хаос“ та „місце крайньої аморальності, що панує де-небуть“: *перейшов на папір людсько-котячо-поліцейський* ***содом*** [49, с. 339]; *а на Гончарівці, в гетьманському дворі, закінчувався дикий* ***содом****: кого волокли в полон, обрубуючи захопленим носи і вуха, жінок роздягали, шаблями відтинали перса* [52, с. 6]; *хіба би полковник штовхнув його у той кривавий* ***содом****, і просив Бога отець, щоб так сталося* [52, с. 9].

Гора Голгота, де, за християнським віровченням, було розіп’ято Ісуса Христа, у творі Романа Іваничука стає бібліїзмом із значенням „місце самопожертви, страждань”: *Ти ж бачив: кров пролилася на нашій* ***Голготі*** [52, с. 48].

Наступна група бібліїзмів утворилась на основі антропонімів і набула узагальненого і символічного значення. Наприклад, Юда (ім’я одного із учнів Ісуса Христа) та його вчинок (зрада вчителю) зустрічаємо у творах письменника у таких виразах як: *Юдина мзда*, *як Юда*, *Іскаріотський Юда*. Об’єднує всі ці

вирази узагальнене значення „зрадник, лицемір, вчинок продажної людини”: *за цю таємницю колись майстри в муках конали й мовчали! – відкрив її Миколі І за* ***Юдину мзду*** *– о шакал, син шакала!* [Іваничук Р. І. Четверний вимір, с. 108]; *Він миттю вийшов у коридор, ця бестія,* ***Іскаріотський Юда****, і за хвилину повернувся назад – разом з Траскіним, жандармським полковником і поліцмайстером* [49, с. 95]; *Бо вичистити слід* ***Юди*** *в своїй душі не так легко* [52, с. 48]. Бібліїзм *любити, як Юда Христа* пов’язаний із зрадницьким вчинком Юди, тому цей вираз має значення „любити егоїстично, не любити”: *А може, він* ***любив*** *Франка,* ***як Юда Христа*** *– егоїстично, для себе* [49, с. 370].

Цікавими є вирази *злобні пілати*, *мов Пилат*, *ніби той Пилат руки вмив*, що пов’язані з іменем Понтія Пилата – римського правителя Юдеї, що віддав Христа на страту, хоч міг його врятувати. У творі бачимо розширення значення імені Пилат, що переходить у розряд загальних назв і тепер означає „нещиру людину, що своєю бездіяльністю свідомо сприяє злочинові“ [55, с. 224]: *плювками прибивали до хреста генієм осяяну душу* ***злобні пілати*** [49, с. 78]; *Чому ж ви не розв’язуєте дилем, а тільки ставите і,* ***мов Пилат****, умиваєте руки?* [49, с. 346]; *попередив –* ***ніби той Пилат руки вмив*** *– що коли мій «Журавлиний крик», […], вийде за кордоном, він за мою волю не відповідає* [46, с. 139].

Антропоніми *Ісус, Христос, Господь* вжито у текстах як самостійно, у первинному значенні: *а* ***Ісус****, який витерпів муки на хресті, допоможе тобі…* [50, с. 35]; *Ти хоч раз пробував наслідувати* ***Христа*** [50, с. 35]; так і як основу для творення інших бібліїзмів, як-от: *хвала Господу, прости Господи, як Господь допоможе, дякую Господові:* ***Хвала Господу****, що це є…* [49, с. 7]; *Якого,* ***прости Господи****, біса здобуваєте ви ту мудрість і знання* [49, с. 38]. Бібліїзм *мов про месію*, що походить від імені Месія – „надісланий Богом визволитель іудеїв; посередник між Богом і людьми“ [55, с. 301], у творі має значення „рятівник, спаситель“: *про нього пішла слава,* ***мов про месію*** [50, с. 24].

Вираз *як апостол Петро з Гетсиманського саду* відсилає читача до постаті одного із дванадцяти апостолів Ісуса Христа, старших серед Його учнів. Апостол Петро, піддавшись своєму страхові та малодушності, боязливо втік разом з іншими апостолами від свого Вчителя у Гетсиманському саду, та після того тричі відрікся від Христа, зрадивши свою віру у Нього. Роман Іваничук майстерно використав цю історію для опису душевного стану свого головного героя, що втік з міста, зрадивши його жителів своєю бездіяльністю: *Ба ні – мусиш вийти з затишної келії,* ***як апостол Петро з Гетсиманського саду****, прийняти на себе ті муки, що нині переносить народ* [52, с. 48].

Історія синів патріарха Ісака стала основою для бібліїзма *мов ті біблійні Ісав і Яків*. За Книгою Буття, молодший брат Яків хотів заволодіти первородством брата, що надавало б йому право на родючі землі Ханаану [55, с. 45]. У своєму творі Роман Іваничук використав ці антропоніми для підкреслення складних відносин України та росії: *це були загнані в одну халупу зведені брати від різних шлюбів, які вічно ненавиділи один одного,* ***мов ті біблійні Ісав і Яків****. Яків заздрив Ісавові за його первородство, а Ісав не міг пробачити Якову, що той виторгував у нього первородство за миску сочевиці, ним же, Ісавом, вирощеної...* [47, с. 223].

Третя група бібліїзмів пов’язана з описаними у біблійних текстах подіями, у переносному значенні зазнала абстрагування і узагальнення. Вираз *Страшний суд* вживано у творі як у первинному значенні, тобто „день, коли Ісус Христос прийде на землю вдруге, щоб судити грішників за їхнє беззаконня й зло“ [58, с. 144–145], так і у значенні „найвища справедливість“: *я вбив барина, гроші взяв, бо він навчив нас не боятися* ***Страшного суду****. А той суд є, та не там, – тицяв рукою в небо, – а тут, тут! – і бив себе щосили кулаком у груди* [49, с. 71]; *А от чи впадуть, коли настане* ***Страшний суд*** *– війна за правду, – чи впадуть у джаханнам кровопивці* [49, с. 172]. Також може автор вживає бібліїзм *Божий суд*: *На* ***Божому суді*** *потрібні будуть свідки* [49, с. 19].

Вираз *вавилонське стовпотворення* пов'язаний із легендою про те, як нащадки Ноя вирішили будувати вежу до небес, Вавилон, та як Бог дав їм різні мови, щоб покарати, у результаті чого люди перестали розуміти один одного. Роман Іваничук вживає цей бібліїзм у значенні „розділення народу через мовні непорозуміння, конфлікти (українська та російська мови)" : *Хитра підступність царів: розпорошувати демократичні сили, нейтралізувати їх* […] *відірваністю від національного коріння, змішанням,* ***вавілонським стовпотворенням****… А вийшло щось зовсім протилежне: згуртування цих сил, братання, консолідація* [49, с. 20]. Вираз *заблукані вівці* в тексті Євангелія від Матвія – це „образний вислів про людину, яка може помилятись, але Бог дбає про її навернення" [58**,** с. 204–205], а в тексті легенди розповідається історія про те, що якби пастух загубив одну вівцю із ста, то він залишив би тих дев'яносто дев'ять і пішов на пошуки тієї однієї, радувався б нею більше, ніж тими дев'яноста дев'ятьма. У творі Романа Іваничука фраза заблукані вівці набула загального значення „народ, що збився із вірного шляху": *Боже, змилуйся над ними,* ***заблуканими вівцями****, і наверни їх до свого стада!* [50, с. 14].

Бібліїзм *кидати каменем* є частиною повного виразу „Хто з вас без гріха, нехай перший на неї той каменем кине!.." [55, с. 261] та відсилає читача до біблійної історії справедливого вироку Ісуса Христа щодо жінки, яку хотіли закидати камінням за її гріх, та Христос виправдав її, нагадавши обвинувачам про їхні ж гріхи. Вираз *кидати каменем* вживається на позначення осуду, звинувачень у бік людини: *чи ж можна за це — вчинене й нині покутно осмислене —* ***кидати*** *в мене* ***каменем*** [47, с. 97]. Бібліїзм *шпуряти каміння* в результаті лексичної трансформації від *кидати каміння* набув конкретнішого значення: від „засуджувати" до „сильно критикувати, різко засуджувати": *які колись цькували його за статтю про Міцкевича, вигукували вслід „Франко-лотр!" і* ***шпурляли каміння*** [49, с. 235].

Вислів *вигнати, як виганяв Ісус міняйлів з храму* відсилає до конкретної події, описаної у Біблії, коли „у храмі сиділи міняйли і обмінювали гроші […] Це все обурило Ісуса, і він […] вигнав увесь той „дім торговий" за межі храму" [55, с. 245]. У творі Романа Іваничука цей вираз має значення „позбутися людей, що намагають із великої справи отримати користь": *щоб* ***вигнати*** *його з літератури,* ***як виганяв Ісус міняйлів з храму*** [49, с. 257]; *випадкове для незалежної України політичне зборище розігнати нагайкою з приміщення Верховної Ради,* ***як гнав Ісус міняйлів з храму*** [46, с. 250]; *Я ж, як* ***Ісус****, прийшов у сей храм* ***вигнати міняйлів*** *і розбійників* [51, С. 28]; *Гнів до* ***міняйлів, яких Христос гнав*** *нагайкою із храму Божого, струснув мене* [46, с. 204]. Вислів *не від світу цього* далеко відірвався від свого первинного значення, коли Ісус говорив, що його царство не земне, а небесне, і змінилося на характеристику людину, що відсторонена від земних справ, дивної людини: *Постать мізерна і* ***не від світу цього*** [50, с. 25].

Бібліїзм *отримати срібняки* апелює до описаної у Євангелії від Матвія зради Юдою Іскаріотом свого вчителя Ісуса Христа. Видавши Христа, Юда отримав від первосвящеників, як плату за зраду, тридцять срібняків. Від тоді вираз „тридцять срібняків" став крилатим, а у творі Романа Іваничука трансформувався в бібліїзм *отримати срібняки*, що позначає дію продажності, зради, відступництва: *мені гаряче плескали ті самі люди, які голосували проти мене, забувши на мить, у кого і за що* ***отримали срібняки*** [46, с. 152].

Коли Ісус Христос піднімався на гору Голгофу, по дорозі він мусив нести з собою важкий хрест, і саме від цієї події з'явився бібліїзм *нести хрест*, який у переносному значенні вживається тоді, коли хочуть сказати про покірність долі або обраний людиною важкий шлях. У творі цей бібліїзм має значення „терпляче переборювати незгоди", а хрест стає символом труднощів: *я бачив багато хрестів, сам ніс мені присуджений, а це ще додався* ***хрест*** *батьків, і я мучив його* ***нести*** [49, с. 250].

Вислів *розпинати себе на хресті* пов'язаний із розп'яттям Ісуса Христа, його муками та стражданнями, тому автор використовує цей бібліїзм у значенні „страждати, картати себе за щось": *Чому ж тепер хоче плати за свій вчинок, чому* ***розпинає себе на хресті****, чекаючи поколінь?* [49, с. 70]. Перед розп'яттям з Христа знущалися й одягли на нього терновий вінок. Ця подія надалі усталилося у бібліїзмі *терновий вінок*, який позначає страждання, а людина, що його носить, – мученик, страждалець: *самовільно надівати на голову* ***терновий вінок*** *мученика?* [49, с. 70]; *я знімаю з них* ***тернові вінки*** *мучеників, бо всі ми вже працюємо разом для своєї держави* [46, с. 145]. Поруч помічаємо бібліїзм *тернові колючки*, що позначають негативні події у житті людини: *що не день, то все більше вчорашні герої здаються нам звичайними людьми, та залишилися вони мічені* ***терновими колючками*** [46, с. 145].

До четвертої групи бібліїзмів відносимо вирази, основою для яких стали надприродні або суспільно-історичні явища. Вони відірвались від первинного тексту і їх вживають для позначення абстрактних понять. Бібліїзм *ніби попелом припорошене* походить від виразу *посипати голову попелом*, що означає журитися за кимось, сумувати та пов'язане з посипанням голови попелом при нещасті чи каятті у давніх євреїв: *Був він молодий, зовсім ще юний, проте обличчя,* ***ніби попелом припорошене****, не випромінювало ні енергії, ані молодечої життєздатності* [49, с. 35].

Фразема *кара Божа* із первинного „десять кар, яким Бог піддав Єгипет" [58, ст. 76] розширилась у творах письменника до значень „великі нещастя", „покарання за вчиненні злочини, гріхи": *вчора стинали на Ринку голову нашому провідцеві Підкові, і ми мовчали, покірно приймаючи* ***кару божу*** *...* [50, ст. 14]; *Що ж це, думав я,* ***Божа кара****? За чесну службу, за щиру правду?* [49, с. 164]; *бо згадали, на якому місці п'ють у святу неділю, і* ***кари Божої****, котрої давно вже в гадці не мали, збоялися, хрестовим знаменням себе осіняючи* [52, с. 67]; *і вже хтось там плаче за большевизмом і не боїться* ***Божої кари!*** [46, с. 149].

Бібліїзм *осанна*, або інший варіант – *співати осанну,* первинно позначав „урочистий вигук, яким гебреї зустрічали царів, високоповажних осіб […] Саме так євреї вітали Ісуса Христа як Месію під час Його входу до Єрусалима” [58, с. 141]. Автор вживає його у значенні „надмірна хвальба, схвалення”: ***„осанну”*** *вигукували тільки навіжені ідеалісти* [47, с. 134]. У творах Романа Іваничука зустрічаємо поєднання *осанни* з бібліїзмом *розіпни його*, що, за біблійними переказами, був відповіддю натовпу на запитання Понтія Пилата, як вчинити з Ісусом Христом. Вираз *розіпни його* вживається як протиставлення до *осанни*, адже позначає „несправедливу вимогу розправи над невинною людиною” [12, с. 39]: *Але я не дуже довіряю овaціям. Нині –* ***„осанна”****, завтра* ***„розіпни його”*** [49, с. 82]; *концепцією якого мала стати антиномія* ***„осанна — розіпни”****; зовсім недавно я зазнав* ***„осанни”****, а нині почулись вигуки* ***„розіпни його”!*** [47, с. 103]

Неофіти у первинному значенні – це нові люди у християнській общині, але у творах Роман Іваничук бібліїзм *неофіти* вживає у значенні „люди, які несуть нову ідею, віддані справі”: *Наче благословляти трьох* ***неофітів*** *на велике подвижництво* [49, с. 26]; *невелика група* ***неофітів*** *поклалася віддати своє життя за волю рідного народу* [49, с. 98].

Згідно з Біблією, манна небесна – це їжа, що Бог послав як порятунок народу Ізраїлю, що помирав від голоду. У творі Романа Іваничука бібліїзм *манна небесна* вживаний у значенні „щось, що дається легко, без будь-яких зусиль” [58, с. 87]: *після більшовицького пограбування земних надр і людської моралі й не обіцяв людям* ***манни небесної*** [46, с. 186]; *ніби та повія, якій плюють в обличчя, а вона каже, що то* ***манна божа*** [46, с. 250].

Бібліїзм *око за око, зуб за зуб* є частиною більшого виразу, що є „формулою закону помсти” [55, с. 74] і у переносному значенні – розплата за вчинене зло: *Ти ж знаєш науку Святого письма, княже:* ***око за око, зуб за зуб****, кров за кров* [49, с. 415].

Отже, Роман Іваничук активно використовує у творах біблійні слова і вирази, що за семантичними ознаками денотатів можна поділити на чотири групи, кожна з яких у межах тексту зазнала своєї семантичної трансформації, узагальнення та абстрагування.

ВИСНОВКИ ДО ІІ РОЗДІЛУ

Роман Іваничук є знаковим українським письменником, який відомий своїми історичними романами та публіцистичними творами. Його активна громадська діяльність сприяла наближенню українського народу до відновлення незалежності та глибшого розуміння історії України, ролі релігії у процесі формування держави. У своїй творчості Іваничук часто використовував біблійні вирази, які зазнали структурних та семантичних змін.

За структурними особливостями поділяємо бібліїзми з творів Романа Іваничука на дві основні групи:

1) однокомпонентні (*Ісус, Люцифер, Юда, Месія*);

2) багатокомпонентні: біблійні фразеологізми (*геєна огненна, шпурляти каміння, віра гори рушить*), бібліїзми вирази (*програний, мов Каїн з Адамового дому, любити, як Юда Христа*), цитати (*Чи ви відкрили початок, щоб шукати кінець?*).

За семантичними ознаками денотатів об’єднуємо біблійні слова і вирази з творів Романа Іваничука на такі групи:

1. Бібліїзми, що виникли із топонімів (*содом*).

2. Бібліїзми, що виникли з антропонімів (*Юда, мов Пилат, мов про Месію, як Господь допоможе*).

3. Бібліїзми, що виникли на основі назв подій (*розпинати себе на хресті, нести хрест, терновий вінок, шпурляти каміння).*

4. Бібліїзми, що виникли на основі назв явищ (*Кара Божа, ніби попелом припорошене, око за око, зуб за зуб*).

РОЗДІЛ ІІІ. ФУНКЦІЇ БІБЛІЇЗМІВ У ТВОРАХ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Роман Іваничук відомий як один із провідних українських письменників сучасності, чиє плідне творче життя охоплює майже п'ять десятиліть. Оскільки письменник активно використовує бібліїзми у своїй творчості, важливим є визначити функції цих одиниць у тексті.

3.1 Функційно-стилістичні особливості бібліїзмів у творах Романа Іваничука

М. Вергалюк, досліджуючи бібліїзми в публіцистичних текстах української мови, виокремила такі семантичні групи біблійних фразеологізмів: „Поведінка людини", „Позначення певної ситуації", „Назви осіб", „Прохання", „Повчання", „Внутрішній стан", „Оцінювання" [18, с. 148–156]. Орієнтуючись на цю класифікацію, виокремлюємо такі функції бібліїзмів у творах Романа Іваничука:

1) функція характеристики вчинку людини;
2) функція характеристики внутрішніх якостей людини;
3) функція характеристики суспільно-політичної події чи явища;
4) заголовкова функція;
5) функція створення сатири.

Перша функція – характеристика вчинку людини. Роман Іваничук, розуміючи здобутки та гріхи суспільства, використовував слова і вирази з Біблії для опису виявів поведінки людини. До цієї групи відносимо такі бібліїзми: *ніби Пилат руки вмив, отримати срібняки, кидати каменем, мов Хам над голим Ноєм, як гнав Ісус міняйлів з храму* тощо. Наприклад: *попередив – **ніби той Пилат руки вмив** – що коли мій „Журавлиний крик"* [..]*, вийде за кордоном, він*

за мою волю не відповідає [46, душе, с. 139]; *Чому ж ви не розв'язуєте дилем, а тільки ставите і,* ***мов Пилат****, умиваєте руки?* [49, с. 346]; *плювками прибивали до хреста генієм осяяну душу* ***злобні пілати*** [49, с. 78]. Автор апелює до постаті Понтія Пилата – римського правителя Юдеї, що віддав Христа на страту, хоч міг його врятувати, тим самим характеризуючи вчинок людини як підлий, егоїстичний та лицемірний.

Антропонім *Юда* та вирази, що пов'язані з історією Юди, активно використовувані Романом Іваничуком для опису зради, що виконується під маскою любові або дружби; вчинок людини, яка маскує свою зраду лицемірством: *за цю таємницю колись майстри в муках конали й мовчали! – відкрив її Миколі І за* ***Юдину мзду*** *– о шакал, син шакала!* [49, с. 108]; *Бо вичистити слід* ***Юди*** *в своїй душі не так легко* [52, с. 48]; *він миттю вийшов у коридор, ця бестія,* ***Іскаріотський Юда****, і за хвилину повернувся назад – разом з Траскіним, жандармським полковником і поліцмейстером* [49, с. 95]; *А може, він* ***любив*** *Франка,* ***як Юда Христа*** *– егоїстично, для себе* [49, с. 370]. Схожу негативну характеристику через бібліїзм *отримати срібняки* надає Роман Іваничук вчинкам своїх колег з університету, які за сприяння влади більшістю голосів вигнали його колись з університету, а тепер ним захоплюються: *мені гаряче плескали ті самі люди, які голосували проти мене, забувши на мить, у кого і за що* ***отримали срібняки*** [46, с. 152].

Вислів *вигнати, як виганяв Ісус міняйлів з храму*, що відсилає до конкретної події, описаної в Біблії, у творі Романа Іваничука має значення „позбутися людей, що намагаються із великої справи отримати користь": *щоб* ***вигнати*** *його з літератури,* ***як виганяв Ісус міняйлів з храму*** [49, с. 257]. Також у творі Іваничука звучить заклик до певних дій з використанням цього виразу, що підкреслює категоричність висловленої думки: *випадкове для незалежної України політичне зборище розігнати нагайкою з приміщення Верховної Ради,* ***як гнав Ісус міняйлів з храму*** [46, с. 250].

Бібліїзм *мов Тома невірний* використаний Романом Іваничуком для характеристики вчинку людини, котра не хоче повірити в очевидне, має сумніви щодо того, що є істиною: *Луцький хотів з допомогою заперечення перевірити, чи справді Франко геніальний – яка ж буде реакція, і,* ***мов Тома невірний***, *доторкнувся до його ран* [49, с. 370].

Біблійна історія про втечу апостолів з саду Гетсиманського після того, як Ісуса Христа забрали вояки, стала основою для бібліїзма *мов апостоли в Гетсиманському саду*. У творі письменник цим виразом підкреслює підлий вчинок послідовників, котрі у потрібний момент не підтримали свого вчителя: *Ба ні, ми повтікали****, мов апостоли в Гетсиманському саду****, а тепер товпимося, хто перший стане одесную* [49, с. 370]. Вираз *як апостол Петро з Гетсиманського саду* відсилає читача до вчинку Апостола Петра, який втік разом з іншими апостолами від свого Вчителя у Гетсиманському саду, та після того тричі відрікся від Христа, зрадивши свою віру у Нього. Роман Іваничук майстерно використав цю історію для опису зрадницького вчинку героя, який покинув своє місто та його людей помирати: *Ба ні – мусиш вийти з затишної келії,* ***як апостол Петро з Гетсиманського саду****, прийняти на себе ті муки, що нині переносить народ* [52, с. 48].

Для підсилення власної характеристики вчинків певних осіб Роман Іваничук використовує додатково бібліїзми типу: *слава Богу, Боже, Господи, не дай Боже, якщо Господь допоможе*. Наприклад: *зовсім воно не погане,* ***дай Боже****, щоб нове смакувало краще, ніж поезія Миколи Вінграновського і Ліни Костенко* [47, с. 147]; *Я такого принципу не визнаю, мабуть, через те й не став політиком, а Дмитро ним став – і* ***слава Богу*** [46, с. 56].

Ще одна функція – характеристика внутрішніх якостей людини. Завдяки бібліїзмам Роман Іваничук передає тонкощі людської душі та її конкретні вияви (внутрішній стан, відносини з іншими, погляди). Це такі бібліїзми, як: *тернові колючки, Страх Божий, мов сектанти над Біблією.* Наприклад: *Ми вперто*

працювали, мов ліонські ткачі, докінчуюся ткати розпочаті нашими прадідами гамівні сорочки з таких духовних категорій, як відпорність зраді, готовність до самопожертви, ***страх Божий*** [46, с. 160], – де біблійний вираз *страх Божий* виступає певним принципом життя, який стримує від учинення певних дій. Ця характеристика може стосуватися цілого народу, а то й світу: *тому на протязі всієї історії людство те й робило, що виношувало проти того зла гамівні сорочки: мораль,* ***страх Божий****, пошанування батьків і традицій* [46, с. 24]. Для подібної характеристики стримування людей від поганого вчинку письменник використовує бібліїзм *Страшний суд*: *а от чи впадуть, коли настане* ***Страшний суд*** *– війна за правду, - чи впадуть у джаханнам кровопивці?* [49, с. 172]; *який вчинить з нами те, що вчинив Фрол, коли звільнився перед* ***Страшним судом*** [49, с. 70].

Бібліїзм *тернові колючки* пов'язаний з історією розп'яття Ісуса та терновим вінком, який на нього одягали, аби познущатися, тому тернові колючки – це події, які залишають помітний негативний слід у житті та душі людини: *що не день, то все більше вчорашні герої здаються нам звичайними людьми, та залишилися вони мічені* ***терновими колючками*** [46, с. 145]. Людина, що носить *терновий вінок*, переживає муки і страждання: *самовільно надівати на голову* ***терновий вінок*** *мученика?* [49, с. 70]; *я знімаю з них* ***тернові вінки*** *мучеників, бо всі ми вже працюємо разом для своєї держави* [46, с. 145]. Аби точно передати внутрішні суперечності й терпеливість у переборюванні труднощів Роман Іваничук використав бібліїзми *розпинати себе на хресті* та *нести хрест*: *Чому ж тепер хоче плати за свій вчинок, чому* ***розпинає себе на хресті****, чекаючи поколінь?* [49, с. 70]; *я бачив багато хрестів, сам ніс мені присуджений, а це ще додався* ***хрест*** *батьків, і я мучив його* ***нести*** [49, с. 250].

Вираз *ніби попелом припорошений* можна пояснити як аналогію до виразу *посипати голову попелом*, що вказує на вираз почуттів жалю або каяття, і був

практикою сипання попелу на голову в давні часи серед єврейського народу в знак скорботи чи каяття: *Був він молодий, зовсім ще юний, проте обличчя, **ніби попелом припорошене**, не випромінювало ні енергії, ані молодечої життєздатності* [49, с. 35].

Функція характеристики суспільно-політичних подій чи явищ реалізується у бібліїзмах: *мов ті біблійні Ісав і Яків, доморощені пророки, ні на йоту*. Біблійне словосполучення *мов ті біблійні Ісав і Яків* відсилає нас до історії двох братів, синів Ісака, які не ладили між собою. Роман Іваничук використав цю біблійну історію для характеристики відносин українців та росіян: *це були загнані в одну халупу зведені брати від різних шлюбів, які вічно ненавиділи один одного, **мов ті біблійні Ісав і Яків**. Яків заздрив Ісавові за його первородство, а Ісав не міг пробачити Якову, що той виторгував у нього первородство за миску сочевиці, ним же, Ісавом, вирощеної...* [47, с. 223]. Вміло використав Роман Іваничук бібліїзм *вавилонське стовпотворення*, аби підкреслити мовну політику росії проти підлеглих територій: *Хитра підступність царів: розпорошувати демократичні сили, нейтралізувати їх* […] *відірваністю від національного коріння, змішанням, **вавілонським стовпотворенням**... А вийшло щось зовсім протилежне: згуртування цих сил, братання, консолідація* [49, с. 20].

Роман Іваничук, описуючи подію кривавої різанини в козацькому Батурині 1708 року, використав бібліїзм *содом*, що позначає місце, де панує крайня аморальність: *а на Гончарівці, в гетьманському дворі, закінчувався дикий **содом**: кого волокли в полон, обрубуючи захопленим носи і вуха, жінок роздягали, шаблями відтинали перса* [52, с. 6]; *хіба би полковник штовхнув його у той кривавий **содом**, і просив Бога отець, щоб так сталося* [52, с. 9]. Для опису самого Батурина письменник обрав бібліїзм *Голгота*, що позначає місце страждань і підкреслює драматичність та важливість подій, що відбулися у цьому місті: *Ти ж бачив: кров пролилася на нашій **Голготі*** [52, с. 48].

Для актуалізації думки про перемогу України над російською федерацією, письменник використав цитату: *Як сказано в Біблії: «Станеш останнім ласим шматком, яким завойовник подавиться“* [46, с. 46]. Роман Іваничук зазначав, що більшовицька влада не змінювалася, і для підсилення цього твердження використав бібліїзм *ні на йоту*: *комуністи не змінилися* ***ні на йоту*** [46, с. 254].

Заголовкову функцію у публіцистиці Романа Іваничука виконують цитати у позиції епіграфів. Наприклад, перша частина „Благослови, душе моя, Господа” починається цитатою із Книги пророка Амоса: *Я відновлю народ мій, і вони відбудують спустошені міста і будуть у них жити. Насадять виноградники і будуть вино з них пити, і розведуть сади, і їстимуть плоди з них* [46, с. 5]. Цікавою є назва книги спогадів – „Благослови, душе моя, Господа”. Ця фраза повторюється упродовж усього твору: ***Благослови, душе моя, Господа*** *за те, що зберіг він таких людей для нас на страшних невольничих розпуттях* [46, с. 113]; ***Благослови, душе моя, Господа*** *за те, що не відбирає ще пера з моїх рук!* [46, с. 70]. Роман Іваничук, який любив Бога, постійно звертається до Нього, підсумовує життєвий досвід за допомогою Господа і його сили, тому вибір такої теми можна вважати закономірним. Читач розуміє, що він читає твір людини, яка поважає релігію і готова ділитися своїм досвідом.

Функція створення сатири через біблійні слова й вирази є особливою рисою публіцистики Романа Іваничука. Характеризуючи суспільно-політичні та культурні процеси в України він вдається до певного іронізування, сатири. Наприклад: *я піддався гіпнозу Горбачова: на один мент, під час розмови з ним у Львові, я, навороженій його псевдодумною демагогією, повірив, що це* ***посланець Божий*** [46, с. 21], – читач розуміє, що тут автор дещо з насмішкою характеризує Горбачова. Ще кілька прикладів: *Коцюба зовсім не реагує на образи, прилюдне ганьблення, свист натовпу, прокльони жінок – ніби та повія, якій плюють в обличчя, а вона каже, що то* ***манна божа*** [46, с. 250]; *А як,* ***не дай Боже****, присудять мені почесне звання, то він лусне* [47, с. 205].

Отже, Роман Іваничук використовує біблійні слова й вирази в творах для характеристики внутрішніх якостей людини та її вчинків, опису суспільно-політичних явищ та процесів, щоб заінтригувати читача через епіграф, підкріпити свою думку цитатою та для створення саркастичних висловів, шо вказує на важливу функціональну роль у творчості Романа Іваничука.

3.1.1. Аксіологічні функції бібліїзмів у публіцистиці Романа Іваничука

Звертаючись до класифікації біблійних ідіом Г. Клімчук [54], об'єднуємо біблійні слова й вирази з публіцистичних творів Романа Іваничука за аксіологічними функціями у дві групи: 1) негативно оцінні бібліїзми; 2) позитивно оцінні бібліїзми.

Першу групу становлять бібліїзми з негативним забарвленням, що викривають типові для другої половини XX ст. політичні, культурні явища, людську поведінку та вади, а саме:

1) суспільний осуд: *чи ж можна за це – вчинене й нині покутно осмислене – **кидати в мене каменем**?* [47, с. 97], де ***кидати каменем*** – „засуджувати когось, ставитись до когось з погордою, з презирством" [55, с. 261]; *мені давно вже винесено присуд – «**розіпни його**»* [47, с. 135], де ***розіпни його*** – „наполеглива вимога людей, засліплених ненавистю до когось, застосувати до нього найсуворіше покарання" [55, с. 226]; *я донині не можу зрозуміти, чому він це зробив, чому пореготав наді мною, **мов Хам над голим Ноєм?!*** [47, с. 102], цим порівнянням автор підсилює емоційне навантаження речення, апелює до біблійної легенди про синів Ноя та поведінки одного з його синів Хама, що глумився над своїх батьком, коли той був голий [55];

2) зрадництво, продаж інтересів: *мені гаряче плескали ті самі люди, які голосували проти мене, забувши на мить, у кого і за що **отримали срібняки***

[46, с. 152], де вираз ***отримати срібняки*** є трансформованим бібліїзмом „тридцять срібняків” – символом продажності, зради [55, с. 217];

3) марнослів’я, пропаганда: *народ охоче вірить обіцянкам своїх доморощених* ***пророків*** [46, с. 18], якщо в позитивному значенні цей бібліїзм описує „людину, яка щось провіщає, застерігає від чогось, знає істинну сутність чогось” [58, с. 50], то в цьому контексті автор акцентує увагу саме на лжепророках, тобто лексично модифікує мовну одиницю, пор. *звідчаєний у неволі народ обрав собі літературу за зброю, утіху й надію, а письменників, які пронесли у слові національну ідею, – за своїх провідців і* ***пророків*** [47, с. 307]; *я піддався гіпнозу Горбачова: на один мент* […] *я, навороженний його псевдодумною демагогією, повірив, що це* ***посланець Божий*** [46, с. 21], де Роман Іваничук змінив значення бібліїзму *посланець Божий* „людина, що приносить добру звістку” [58, с. 49], додавши негативне сатиричне забарвлення, пов’язане з пустослів’ям, обманом;

4) відсутність змін: *комуністи не змінилися* ***ні на йоту*** [46, с. 254], де ***ні на йоту*** – „ні на найменшу дрібничку” [55, с. 190].

Другу групу презентують біблійні вирази з позитивно оцінними конотаціями, що апелюють до духовник цінностей, орієнтирів, світогляду суспільства другої половини ХХ ст., зокрема:

1) батьківщина як найвища цінність: *щоб залишитися при житті, мусили повернути собі* ***обітований край*** *євреї: розкидані по всьому світу, моляться вони нині до рідного клаптика землі* [47, с. 27], де ***обітований край*** – „місце чиєїсь заповітної мрії” [55, с. 62]; *невіруючі впадуть і не ввійдуть у* ***царство Боже*** *на землі. Те* ***царство*** *– то Вітчина ваша* [47, с. 189–190], де ***царство Боже*** – вимріяне, прекрасне і недосяжне для людини [55, с. 288];

2) схвалення нових ідеї: *зовсім недавно я зазнав* ***«осанни»****, а нині почулись вигуки «розіпни його!»* [47, с. 103], де ***осанна*** – непомірне вихваляння [55, с. 302];

3) жертовність: *я знімаю з них* ***тернові вінки*** *мучеників, бо всі ми вже працюємо разом для своєї держави* [46, с. 145], де ***терновий вінок*** – символ страждання.

Отже, активне використання бібліїзмів допомагає сформувати позитивне або негативне ставлення реципієнта до події чи особи. Автор звертається до моральних цінностей українців, надає політичним явищам морально-дидактичного забарвлення, тим самим виховуючи, наставляючи читача. Зауважимо, що у публіцистиці Романа Іваничука переважають з негативним забарвленням.

3.1.2. Функції біблійних цитат у публіцистичних творах Романа Іваничука

Роман Іваничук, як знавець Біблії, використовував у своїх публіцистичних творах цитати з біблійних текстів. Письменник вживає такі одиниці для розвитку власної думки з опертям на вже засвоєнні народом сакральні висловлювання, для підтвердження судження, для апеляції до моральних та духовних цінностей, висловлених у джерелі.

У текстах публіцистичних творів Роман Іваничук використовує точні цитати в різних позиціях, які виконують змістотвірну, ілюстративну функції та функцію переконання. За Г. Сютою [94], точна цитата – це дослівна передача уривку тексту з першоджерела, що може бути маркованою (виділеною графічно лапками, шрифтом, підкресленням) або прихованою (графічно непомітна, але знайома читачеві як відомий фрагмент чужого тексту).

Найсильніша позиція точних цитат в публіцистиці Романа Іваничука – епітекстова, у позиції епіграфів. Наприклад, книга спогадів „Благослови, душе моя, Господа” починається цитатою з Євангелія від Хоми: *Чи ви відкрили початок, щоб шукати кінець?* [46, с. 1]. Письменник інтригує читача, натякає на

те, про що йтиме у творі, тобто в цьому випадку – про повернення на початок історії, аналізу витоку і причин певних явищ. Продовження цієї цитати в Євангелії від Хоми звучить так: „Бо в місці, де початок, там буде кінець. Блажен той, хто буде стояти на початку: і він пізнає кінець, і він не вкусить смерті" [Євангеліє від Хоми].

Біблійні цитати в ролі епіграфа передують двом частинам спогадів „Благослови, душе моя, Господа". Перша частина книги, що має назву „Література і держава", зосереджує увагу на державотворчих функціях літератури і ролі митців (і самого автора) у процесі державотворення, тому цитата із Книги пророка Амоса в позиції епіграфа підсилює очікування читача, апелює до теми частини: *Я відновлю народ мій, і вони відбудують спустошені міста і будуть у них жити. Насадять виноградники і будуть вино з них пити, і розведуть сади, і їстимуть плоди з них* [46, с. 5].

Друга частина книги під назвою „Держава і література" розповідає про вплив політики держави на стан її культури, зокрема і літератури, та вплив автора на цю ситуацію. Цитата із Книги Єзекеїла є спершу незрозумілою читачеві, поки він не ознайомиться з усією частиною: *Мати твоя була, немов та виноградина, посаджена над водою. Та вирвано її в гніві й кинуто на землю, і східний вітер висушив плід її. Тепер її в пустині посадили, в землі сухій і вигорілій* [46, с. 141]. Тут цитата коментує те, про що йтиме далі у творі, налаштовує читача на рецепцію тексту.

Цитати усередині тексту виконують змістотвірну функцію переконання. Читач, знайомий із текстом Біблії, сприймає це джерело як незаперечний авторитет, якому можна довіряти. Цитата стає логічним продовженням слів автора або передує основному висловлювання. Наприклад: *Як сказано в Біблії: Станеш останнім ласим шматком, яким завойовник подавиться* [46, с. 46], – Роман Іваничук вставляє цитату з Біблії (відразу вказує джерело вислову), а далі розтлумачує її реципієнтові: *Російська імперія вдавилася Україною ще за*

Петра; ласий шматок не допомогла стравити навіть більшовицька отрута [46, с. 46]. Цитуючи уривок із біблійного тексту, Роман Іваничук додає аргумент для підтвердження своєї думки: *Сказав Соломон: „Дорога праведних – як світло зірниці, що світить дедалі ясніше, аж поки день не настане повний... ”* [47, с. 29], – і продовжує: *Шлях мого праведного народу чотири роки тому увійшов у днину, і, хоч день той іще не повний, все ж світло зірниці заясніло перед нами і вже не згасне* [47, с. 29].

Цитата є засобом виходу автора за межі тексту, апелювання до Біблії для пояснення власних думок. Наприклад, розмірковуючи про роль Леніна, Роман Іваничук використовує цитату з Нового Заповіту: *І бачив я іншого звіра, що виходив із землі і мав два роги, немов агнець, а говорив, як дракон. Хто має розуміння, той нехай злічить число звіра, бо це число людське, а ім'я йому 666* [47, с. 25]. Читач розуміє, що мова йде про Леніна, що далі і підтверджують слова автора: *Та врешті постало переді мною ім'я звіра: ЛЄНІН* [47, с. 25].

Отже, Роман Іваничук використовує цитати в публіцистичних творах для інтриги, натяку на те, що буде далі, для переконання та аргументування висловленої думки, що є важливим текстотвірним та змістовим складником ідіостилю автора.

ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ

У цьому розділі окреслено функції бібліїзмів у творах Романа Іваничука, виокремлено їхні функційно-стилістичні особливості, описано аксіологічні функції бібліїзмів у публіцистичних творах письменника, зокрема, функції цитат.

На матеріалі творів Романа Іваничука, виокремлюємо такі функції бібліїзмів:

1) функція характеристики вчинку людини (*мов Хам над голим Ноєм*, *Юдина мзда, мов Тома невірний, кидати каменем)*;

2) функція характеристики внутрішніх якостей людини (*ніби попелом припорошений*, *тернові колючки*, *Страх Божий*);

3) функція характеристики суспільно-політичної події чи явища (*мов ті біблійні Ісав і Яків*, *вавилонське стовпотворення*);

4) заголовкова функція (*Я відновлю народ мій, і вони відбудують спустошені міста і будуть у них жити. Насадять виноградники і будуть вино з них пити, і розведуть сади, і їстимуть плоди з них*);

5) функція створення сатири (*манна, посланець Божий*).

Аксіологічні функції бібліїзмів у публіцистичних творах Романа Іваничука реалізуються у позитивній (*обітований край, царство Боже, тернові вінки*) та негативній (*ні на йоту, розіпни його, кидати каменем*) характеристиках події, явищ, людської поведінки.

Цитати, що перебувають у позиції епіграфів або всередині публіцистичних творів Іваничука, виконують епітекстову, змістотвірну, ілюстративну функції та функцію переконання.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми прийшли до таких висновків:

1. Теолінгвістика – наука, що досліджує взаємодію мови і релігії, – це відносно молодий напрям в українському мовознавстві. **Бібліїзм** – це узагальнене поняття на позначення слів, виразів, фразеологізмів, крилатих висловів, власних назв, що походять з тексту Біблії. Термін *біблієма* застосовують до узагальненого значення, співвідносного з біблійним образом або сюжетом, спільного для народів, що сповідують християнську релігію (в українській науковій літературі цей термін майже не використовують). Активніше мовознавці застосовують *бібліонім*, який відносять до пропріальної лексики, що називає книги Святого Письма та їх частини.

2. Постійне застосування Святого Письма в релігійній сфері, активне читання його представниками різних верств суспільства, а також використання біблійних виразів і слів в творчості письменників та повсякденному мовленні викликали значний інтерес серед лінгвістів щодо вивчення бібліїзмів, їх визначення та класифікації. Дослідженню бібліїзмів присвятили свої праці Р. Зорівчак [45], Н. Баденкова [4], О. Солошенко [92], Н. Черкас [98], С. Богдан [8], Н. Буц [14], Н. Єщенко [40], М. Вергалюк [18, 19, 20], Ж. Колоїз та З. Бакум [58], А. Коваль [55, 56] та інші.

3. Останнім часом серед мовознавчих досліджень з’явилась значна кількість робіт, де об’єктом вивчення є бібліїзми у творах письменників 2-ї пол. ХХ ст. Мовознавці досліджують використання бібліїзмів Л. Костенко, В. Стусом, Г. Тютюнником. Письменники нового покоління звертаються до Бога, щоб відновити силу і віру свого народу, звернути увагу на правдиві цінності суспільства в період антирелігійної пропаганди.

4. Найпродуктивніше бібліїзми використовують у художньому стилі для повчання й виховання реципієнта, вплітають ці одиниці в мову персонажів, його

систему образів, активізуючи цим інтертекстуальні знання читача. Бібліїзми використовують для характеристики об’єктів та явищ періоду, внутрішнього стану особи й її зовнішніх ознак. Менше трапляються бібліїзми в публіцистичному стилі, що відповідає його особливостям. Одиниці біблійного походження переосмислюються авторами для впливу на читача, формування думки щодо певних явищ, апелюють до загальних людських цінностей.

5. Серед авторів, що активно користуються висловами з Біблії, вирізняється український письменник Роман Іваничук. Для повного осягнення теми використання біблійних слів та виразів у творчості Романа Іваничука було застосовано як загальнонаукові (аналіз і синтез, дедукція й індукція, абстрагування), так і специфічно лінгвістичні методи (описовий, зіставний, структурний, кількісних підрахунків), що гарантували точність отриманих результатів і висновків, і допомогли досягнути поставлених цілей.

6. Роман Іваничук є визначною постаттю в українській літературі, видатним представником покоління шістдесятників. Він відомий як майстер історичного роману та активний громадський діяч, який усе життя присвятив боротьбі за долю своєї Батьківщини. Становлення письменника відбулося в цих суперечливих умовах, тому і його життєпис є особливо важливим для аналізу його творчості. Як вірний син своєї країни, він боровся за можливість бути письменником, що несе народові правду.

Роман Іваничук підкреслював важливість релігії як для процесу становлення держави, так і для духовного об'єднання народу. Ця ідея виявлялася у його активному використанні біблійних виразів, які сприяли зверненню до духовних цінностей українського народу. У радянську епоху це було можливим завдяки історичному роману, а зі здобуттям незалежності України Роман Іваничук використовував біблійні вирази у своїх публіцистичних творах. Релігія посідає важливе місце не лише у його творах, але й у світогляді.

7. За структурними особливостями бібліїзми з творів поділяємо на однокомпонентні та багатокомпонентні. До однокомпонентних бібліїзмів відносимо антропоніми (*Христос, Люцифер, Юда*), топоніми (*содом, Голгота*), вигуки (*осанна*), назви подій і явищ (*манна, неофіти*). З багатокомпонентних бібліїзмів виокремлюємо фразеологізми (*шпурляти каміння*, *терновий вінок*, *заблукані вівці*), вирази (*як апостол Петро з Гетсиманського саду; вигнати, як виганяв Ісус міняйлів з храму*) та цитати (*І поклалася ти на красу свою, і стала розпусною через славу свою, і виливала ти розпусту на кожного перехожого*), у межах кожної з цих підгрупи відбулися структурні та лексичні модифікації. Найчастіше автор використовує біблійні фразеологізми, найменше – цитати.

8. За семантичними ознаками денотатів бібліїзми з романів поділяємо на: 1) бібліїзми, що виникли з топонімів; 2) бібліїзми, що виникли з антропонімів; 3) бібліїзми, що виникли на основі подій; 4) бібліїзми, що виникли на основі явищ. Першу групу презентують біблійні топоніми, що зазнали метафоричного переосмислення і стали основою для позначення більш абстрактних, узагальнених явищ (*геєна огненна*). Наступна група бібліїзмів утворилась на основі антропонімів і набула узагальненого і символічного значення (*Іскаріотський Юда*). Третя група бібліїзмів пов’язана з описаними у біблійних текстах подіями, у переносному значенні зазнала абстрагування і узагальнення (*вавилонське стовпотворення*). До четвертої групи бібліїзмів відносимо вирази, основою для яких стали надприродні або суспільно-історичні явища (*осанна*).

9. Використання бібліїзмів Романом Іваничуком у публіцистичних творах є важливою частиною його ідіостилю. Функціональна роль цих одиниць зосередження у п’яти основних функціях:

1) функція характеристики вчинку людини (наприклад, *ніби Пилат руки вмив, отримати срібняки, кидати каменем, мов Хам над голим Ноєм*, що дають певну оцінку діям героям розповіді);

2) функція характеристики внутрішніх якостей людини (*тернові колючки, Страх Божий*, які передають внутрішній стан особи, відносини, погляди);

3) функція характеристики суспільно-політичної події чи явища (*мов ті біблійні Ісав і Яків, доморощені пророки*);

4) заголовкова функція, що має позиційний характер, її виявляємо в епіграфах-цитатах із Біблії, наприклад, із Книги пророка Амоса;

5) функція створення сатири, що реалізується лише у певному контексті.

10. Аксіологічну функцію виконують бібліїзми, що мають позитивну або негативну конотації, тим самим Роман Іваничук формує ставлення читача до осіб, явищ чи подій. До позитивно оцінних бібліїзмів відносимо бібліїзми, що мають такі значення: батьківщина як найвища цінність (*обітований край*), схвалення нових ідей (*осанна*), жертовність (*тернові вінки*). Негативно оцінні бібліїзми підсилюють такі негативні характеристики: суспільний осуд (*кидати каменем*), зрадництво, продаж інтересів (*отримати срібняки*), марнослів'я, пропаганда (*пророки*), відсутність змін (*ні на йоту*).

Деякі бібліїзми залежно від контексту можуть мати як позитивне значення, так і негативне (*пророк, посланець Божий*).

11. Цитати з Біблії в публіцистиці Романа Іваничука виконують епітекстову (*Чи ви відкрили початок, щоб шукати кінець?*), змістотвірну (*Як сказано в Біблії: „Станеш останнім ласим шматком, яким завойовник подавиться"*), ілюстративну функції та функцію переконання (*І бачив я іншого звіра, що виходив із землі і мав два роги, немов агнець, а говорив, як дракон. Хто має розуміння, той нехай злічить число звіра, бо це число людське, а ім'я йому 666*). Це дослівні цитати, завдяки яким письменник зацікавлює, інтригує читача, підтверджує та аргументує свої думки.

Матеріали роботи можуть бути використані:

1) у шкільній практиці при викладанні літератури рідного краю;

2) у позакласній роботі при проведенні гуртків;

3) у закладах вищої освіти при вивченні бібліїзмів як групи лексики;

4) для аналізу вживання біблійної лексики у творах письменників ХХ століття;

5) у лексикографічних працях для залучення ілюстративного матеріалу вживання бібліїзмів;

6) для вивчення індивідуального стилю письменника Романа Іваничука.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні особливостей вживання та трансформації бібліїзмів у творах Романом Іваничуком, розширенні словника бібліїзмів Романа Іваничука. Висновки про особливості використання бібліїзмів у творчості Романа Іваничука можуть бути використанні для вивчення використання бібліїзмів іншими авторами та порівняльних характеристик бібліїзмів у їхніх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейчук Н. І., Карамишева І. Д. Біблеїзми з точки зору когнітивної семантики. *Вісник Державного університету „Львівська політехніка”*. 2000. № 381. С. 55–58. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9294/1/17.pdf (дата звернення: 27.03.2021).

2. Андрусів С. М. Ми не тимчасові на землі. *Вітчизна*. Київ: Радянський письменник, 1987. № 3. С. 172–175.

3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 571 с.

4. Баденкова В. М., Троценко Є. В. Структурні та семантичні трансформації біблеїзмів у поетичному ідіостилі Д. Кременя. URL: https://text-intertext.in.ua/pdf/n012017/badenkova_trotsenko_01_2017.pdf (дата звернення 30.10.2020).

5. Баранська Л. Лінгвостилістика знакових сакральних образів у творі Марії Матіос „Приватний щоденник. Майдан. Війна…”. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: збірник наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. Вип. 772. С. 66–70.

6. Безверхий О. С., Пірус Т. П. Релігійні погляди Василя Стуса. *Василь Стус: життя, ідеологія, творчість: соціополітичний і літературний контекст*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця, 20–21 квітня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 13–17.

7. Белей О. Статус українських сакронімів та принципи їх класифікації. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2014. Вип. 19. С. 12–16.

8. Богдан С. К. Біблеїзми в системі епістолярного автопортретування Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. Вип. 17. С. 15–36.

9. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60 – 80-х років XX століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 25 с.

10. Браїлко Ю. І. Семантико-стилістичні інтерпретації християнських теонімів у поезії Василя Стуса. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 44–48.

11. Буда В. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60–90 рр. XX ст.). Київ: Рідна мова, 1998. 164 с.

12. Будівська Л. П., Сікорська З. С. Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник. Луганськ: Луганськ-Арт, 2007. 76 с.

13. Бурдіна Г. В. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології. *Християнство й українська мова*: Матеріали наукової конференції (5–6 жовтня, 2000 р.). Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 258–265.

14. Буц Н. В. Семантична специфіка ментального лексикону: біблійна та міфологічна поезія Ліни Костенко. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2011. № 2. С.150–153.

15. Васітинська А. А. Біблійні слова і вирази в романі «Четвертий вимір» Романа Іваничука. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет*. *20-21 квітня 2021 року.* Чернівці, 2021. С. 39–40.

16. Васітинська А. А. Аксіологічні функції бібліїзмів у публіцистиці Романа Іваничука. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет*. *5-8 квітня 2022 року.* Чернівці, 2022. С. 35–36.

17. Васітинська А. А. Функції біблійних цитат у публіцистиці Романа Іваничука. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет*. *25-27 квітня 2023 року.* Чернівці, 2023. С. 35–36.

18. Вергалюк М. М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. 225 с.

19. Вергалюк М. М. Біблійні фраземи в сучасному тексті. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/1_20/12.pdf (дата звернення 04.12.2020) .

20. Вергалюк М. М. Лексикографування біблійних фразеологізмів в українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2018. Вип. 2. С. 36–41.

21. Віват Г. І. Авторська інтерпретація біблійних фразеологізмів у ліриці Василя Стуса. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. праць Всеукр. наук. конференції. Хмельницький: ХНУ, 2005. С. 73–75.

22. Гадомский А. К. К проблеме определения теолингвистики. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*. Симферополь: ТНУ, 2004. Т 17. Вип. 56, С. 63–69.

23. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.

24. Гайдученко Г. М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози другої половини XX століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 19 с.

25. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / НАН України; Інститут укр. мови. Київ: Наукова думка, 1996. 225 с.

26. *Городиловська Г. П. Елементи* наукового та публіцистичного стилів в історичних творах Романа Іваничука: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2008. 19 с.

27. Городиловська Г. П. Інтерпретація лексичних засобів у ідіостилі Романа Іваничука. *Український смисл*. 2018. С. 149–160.

28. Городиловська Г. П. Медичні терміни як складова ідіостилю Романа Іваничука. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми української термінології* : збірник наукових праць. 2016. № 842. С. 115– 118.

29. Городиловська Г. П. Мовна палітра творів Романа Іваничука. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. №21. С. 32–36.

30. Грановская Л. М. Словарь имен и крылатых выражений из Библии: около 400 имен; более 300 крылатых выражений. Москва: ООО „ИздательствоАСТ", ООО „Изд-во Астрель", 2010. 383 с. URL: https://search.rsl.ru/ru/record/01004589266 (дата звернення 20.03.2021).

31. Гриньків К. Сакральні лексеми та вислови і трудність їх ужитку в сучасному українському мовному просторі (на прикладі поезії Є. Маланюка). *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (13–15 травня 1998 р.). Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 1998. С. 264–272.

32. Грицак Я. Й. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.

33. Деркач Л. М. Прецедентні біблійні одиниці в поезії Ліни Костенко: прагматично-комунікативний аспект. *Записки з українського мовознавства*. 2020. Вип. 27. С. 117–127.

34. Добош О. Аналіз біблеїзмів: стилістична і прагматична функції на матеріалі промов українського президента П. Порошенка та 44-го президентаСША Б. Обами). URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/40847/2/2

017_Dobosh_OAnaliz_bibleizmiv_stylistychna_158-163.pdf (дата звернення 05.12.2020).

35. Дончик. В. Г. Переконання романіста. *Зупинені миті: статті, спогади, полеміка*. Київ: Рад. письменник, 1989. С. 174–182.

36. Дубровина К. Н. Библейские фразеологизмы в русской и европейской культуре. Москва: Флинта, 2012. 264 с.

37. Дудик П. С. Стилістика української мови: Навчальний посібник. Київ: Академія, 2005. 368 с.

38. Євангеліє від Хоми. URL: http://um.co.ua/6/6-7/6-74689.html (дата звернення: 28. 04. 2022).

39. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ: Наукова думка, 1987. 244 с.

40. Єщенко Н. О., Бондаренко Ю. С. Біблеїзми у художньому тексті (на матеріалі української прози XX–XXI ст. ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Київ, 2017. № 30. С. 21–25.

41. Жулинський М. Г. Які ж виміри людської пам'яті? *Наближення: Літературні діалоги*. Київ: Дніпро, 1986. С. 197–223.

42. Журавльова Н. Слова та вирази, пов'язані з релігією, у мові української народної поезії. *Християнство й українська мова*: Матеріали наукової конференції (5–6 жовтня 2000 р.). Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 181–189.

43. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Т. 1. Донецьк : ДонНУ, 2013. 402 с.

44. Засолодити душу. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/ (дата звернення: 21. 04. 2022).

45. Зорівчак Р. П. Біблеїзми в нашому мовленні. *Кримська світлиця*. 2006. № 38. С. 103. URL: http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=4142 (дата звернення: 30.11.2020).

46. Іваничук Р. І. Благослови, душе моя, Господа...: щоденникові записи, спогади і роздуми. Львів: Просвіта, 1993. 270 с.

47. Іваничук Р. І. Мандри близькі і далекі: спогади. Харків: Фоліо, 2020. 380 с.

48. Іваничук Р. І. Нещоденний щоденник. Харків: Фоліо, 2021. 240 с.

49. Іваничук Р. І. Четвертий вимір; Шрами на скалі: романи. Харків: Фоліо, 2007. 447 с.

50. Іваничук Р. І. Манускрипт з вулиці Руської: роман. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1005\ (дата звернення: 15.11.2020).

51. Іваничук Р. І. Вода з каменю: роман. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=7155 (дата звернення: 15.11.2020).

52. Іваничук Р. І. Орда: роман. Харків: Фоліо, 2020. 219 с.

53. Кислякова Е.Ю. Варьирование эмотивных смыслов английских библеизмов: на материале текстов художественной литературы : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2004. 215 с. URL: https://www.twirpx.com/file/1270048/ (дата звернення: 02.02.2021).

54. Клімчук Г. П. Функціонально-прагматичний потенціал біблеїзмів у публіцистиці Михайла Грушевського. *Лінгвістика*: зб. наук. праць / В. Д. Ужченко (гол. ред.) та ін. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2008. № 2 (14). С. 190–197.

55. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ: Либідь, 2001. 312 с.

56. Коваль А. П., Коптілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови: афоризми, літературні цитати, образні вирази. Київ: Наукова думка, 1964. 671 с.

57. Ковтун А. А. Розширення семантики українських релігійних лексем за межами релігійної сфери. *Science and Education a New Dimension*. Philology, III(10), Issue: 47, 2015. С. 48–51.

58. Колоїз Ж. В., Бакум З. В. Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: І.В.І, 2002. 195 с.

59. Корнеева А. П. Английские фразеологические единицы библейского происхождения в языке и речи: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. 10.02.04. Москва, 2009. 18 с.

60. Кравцова В. Ю. Философия религии в зеркале библейской фразеологии русского языка: универсально-типологическое и национально-культурное. *Философия права*. 2014. №2 (63). С. 54–58.

61. Куза А. М. Типологія релігійних фразеологічних одиниць: генетичні та структурно-семантичні групи. URL: http://dspu.edu.ua/filol_gum/wp-content/uploads/2016/04/2017b-09.pdf (дата звернення 04.12.2020).

62. Кульчицький І. М., Левченко О. П., Лотоцька Н. Я. Дослідження частотності біграм на матеріалі текстів Романа Іваничука, Василя Шкляра та Ліни Костенко. *Актуальні питання іноземної філології*: наук. журнал. Луцьк, 2018. № 8. С. 183–190.

63. Лаврик Д. С. Біблеїзми як засіб вираження материнського й батьківського коду (на матеріалі художніх творів Т. Г. Шевченка, О. С. Забужко, О. С. Пушкіна). *Науковий вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 11 (1). С. 34–37.

64. Левченко О. П., Лотоцька Н. Я. Розмежування понять фразеологізм та колокація в сучасному мовознавстві (на матеріалі корпусу текстів Р. Іваничука). *Актуальні питання іноземної філології*: науковий журнал. Луцьк, 2019. № 10. С. 193–199.

65. Левченко О., Лотоцька Н. Кольороназва *білий* як маркер ідіолекту (на матеріалі тестів Р. Іваничука). *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies*: міжнар. зб. наук. праць / ДонНУ ім. Василя Стуса. Вінниця, 2021. Вип. 41. С. 131–142.

66. Ломазова К. Світ романтичний і безжальний. *Літературна Україна*. 1979. 21 серп. С. 6.

67. Лотоцька Н. Я. Структурне роззначення речень у корпусі текстів Р. Іваничука. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наукових праць Хмельницького національного університету. 2017. № 12. С. 147–151.

68. Лотоцька Н. Я. Ідіолект Романа Іваничука: корпуснобазований та лінгвокогнітивний підходи: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний університет „Львівська політехніка“. Львів, 2021. 324 с.

69. Лупол А. В. Оніми біблійного кола у поезіях Василя Стуса. *Наукові праці Кам`янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: Філологічні науки / [відп. ред. Л. М. Марчук]. Кам`янець-Подільський: Аксіома, 2009. Вип. 20. С. 366–369.

70. Луців С. І. Структурно-семантична характеристика прийменників відприслівникового походження (за романом Р. Іваничука „Мальви“). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 32–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2014_2014_7 (дата звернення: 03.12.2021).

71. Майборода Н. Г. Стилістичні функції біблеїзмів у творчості Дмитра Яворницького. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2012. Вип. 12. С. 87–94.

72. Мостова Л. Б. Жанрова трансформація псалма в творчості Ліни Костенко. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2015. Вип. 21. С. 104–111.

73. Музиченко Н. А. Мовні засоби вираження релігійності у творчій палітрі Григора Тютюнника. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Вип. 41. 2014. С. 135–141.

74. Німчук В. В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію. *Українська мова*. 2012. №3. С. 3–30.

75. Орлова Н. М. Библейский текст как прецедентный феномен. URL: https://www.dissercat.com/content/bibleiskii-tekst-kak-pretsedentnyi-fenomen (дата звернення: 15.11.2020).

76. Піддубна Н. В. Бібліїзми й релігійна лексика та фразеологія: спроба розмежування понять. *Лінгвістичні дослідження:* зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2018. Вип. 7. С. 50–56.

77. Піддубна Н. В. Розбудова понятійного апарату теолінгвістики: бібліїзм, біблієма, біблійність, бібліонім. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 46. С. 100–107.

78. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.) : монографія. Харків : Май- дан, 2019. 456 с.

79. Пономаренко І. В. Художня своєрідність поезії Ліни Костенко (інтертекстуальність і феномен агону): автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2005. 20 с.

80. Постовалова В. И. Теолингвистика в современном гуманитарном познании: истоки, основные идеи и направления. *Научно-педагогический журнал Восточной Сибири.* Magister Dixit. 2012. № 4. С. 56–103. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/teolingvistika-v-sovremennom-gumanitarnom-poznanii-istoki-osnovnye-idei-i-napravleniya/viewer (дата звернення 17.01.2021).

81. Пустовіт Л. О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі. *Жанри і стилі в історії української літературної мови* / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Наукова думка, 1989. С. 253–264.

82. Решетняк О. О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2015. 203 с.

83. Решетняк О. О., Щербатюк В. С. Функціювання бібліонімів з антропонімним компонентом у мовотворчості Ліни Костенко. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна.* 2014. Вип. 43. С. 251–254.

84. Роман Іваничук: Все мусить завершитися. URL: https://rozmova.wordpress.com/2014/02/09/roman-ivanychuk-3/ (дата звернення: 21. 04. 2022).

85. Роман Іваничук: «Моя професія – перо». URL: http://slovoprosvity.org/2009/05/28/2193-old/ (дата звернення 17.04.2021).

86. Саган О. Основні тенденції розвитку Православної церкви післявоєнної України (1945–1988 рр.). *Українське релігієзнавство*. 2001. № 20. С. 82–94.

87. Словник української мови: У 20 т. Т. 1. А-Б. Голов. наук. ред. В. М. Русанівський, наук. ред. Н. Г. Озерова ; уклад.: Л. Л. Шевченко та ін. Київ: Наукова думка, 2010. 911 с.

88. Скаб М. В. Особливості варіантності біблійних фразеологізмів в українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2013. Вип. 659: *Романо-слов'янський дискурс*. С. 63–66.

89. Слабошпицький М. Ф. Дорога до храму: погляд на "Орду" Романа Іваничука. *Літературна Україна*. 1992. 4 черв. С. 6.

90. Слабошпицький М.Ф. Роман Іваничук: (літературно-критичний нарис). Київ: Наукова думка, 1989. 206 с.

91. Слоньовська О. Біблійні образи й сюжети у творчості Ліни Костенко. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 5. С. 5–9.

92. Солошенко О. Д. Про визначення і типологію біблеїзмів. *Іноземна філологія: Український науковий вісник*. Львів: Львівський університет, 1999. С. 132–137.

93. Стецик М. С., Яким М. Б. «Усе святе, усе неповториме…» (штрихи до проблеми лінгвопоетичного вияву сакруму в творчості Ліни Костенко).

Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці: ЧНУ, 2010. Вип. 506–508: Слов'янська філологія. С. 130–136.

94. Сюта Г. М. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. *Українська мова.* 2013. № 4. С. 82–92.

95. Сюта Г. М. Змістотвірна функція цитати в сучасній українській поетичній мові. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк: Вежа, 2015. Вип. 3. С. 82–92.

96. Тимошик Г. „Увидимо сї на Сафатовій долині": означення потойбіччя крізь призму есхатологічних образів у мікротекстах „Галицько-руських народних приповідок" Івана Франка. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: зб. наук. праць. Чернівці: ЧНУ, 2016. Вип. 772. С. 143–147.

97. Хом'як О. І. Лінгвостилістика української прози 60–90-х років ХХ ст. (на матеріалі творів В. Дрозда, Р. Іваничука, В. Шевчука): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.

98. Черкас Н. В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повоєнному американському романі: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2004. 20 с.

99. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

100. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во „Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

101. Шевцова В. Особливості бібліонімів поезій Івана Франка. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 375–384.

102. Шевченко Л. Л. Біблія і становлення української літературної мови. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 56–61.

103. Шулежкова С. Г. От земли обетованной к небесам обетованным (очерки о судьбах библейских крылатых выражений). Москва: ФЛИНТА: Наука, 2013. 260 с. URL: https://rucont.ru/efd/244760 (дата звернення 16.01.2021).

104. Яворівський В. О. Не реставрація – осмислення. *Літературна Україна*. 1978. 9 червня. С. 2.

105. Якби я був молодим, був би нині на сході. Неопублікована розмова з Романом Іваничуком. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2016/09/19/218126/ (дата звернення: 21. 04. 2022).

106. Якимов П. А. Религиозная лексика – церковная лексика – библейская лексика: к вопросу о соотношении понятий. *Вестник ОГУ*. 2013. № 9 (158). С. 66–68. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/religioznaya-leksika-tserkovnaya-leksika-bibleyskaya-leksika-k-voprosu-o-sootnoshenii-ponyatiy/viewer (дата звернення 17.01.2021).

ДОДАТКИ

СЛОВНИК БІБЛІЇЗМІВ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Вавилонське стовпотворення – мовна політика держави-колонізатора проти підлеглих територій: *Хитра підступність царів: розпорошувати демократичні сили, нейтралізувати їх* […] *відірваністю від національного коріння, змішанням,* ***вавілонським стовпотворенням****… А вийшло щось зовсім протилежне: згуртування цих сил, братання, консолідація* [49, с. 20].

Вийдуть з лісів звірі дикі, і ратаї перестануть співати на нивах, дороги запустіють, і добре буде тільки мертвими в ненародженими, а горе живим, бо не буде між ними ні сміху, ні богохульного слова, і від крику людського потрясеться земля, і заплачуть тоді ангели, дивлячись, як гине люд [49, с. 225] (цитата з Книги пророка Ісаї).

Віра гори ворушить – образне підтвердження, що сильна віра чи упередженість може допомогти подолати будь-які труднощі або завдання, навіть якщо вони здаються непереборними чи надзвичайно важкими: *Якщо так вірити щодня, то ніхто ніколи упадку абсолютизму не дочекається. –* ***Віра гори ворушить****… – сказали ви і замовкли* [49, с. 301].

Геєна огненна – великі неприємності: *хлопець наповратився йти не серединкою, а долати великі пороги, тому спіткнеться й не минути йому за життя* ***геєни огненної*** [49, с. 35].

Голгота – місце страждань, підкреслення драматичності та важливості подій, що відбулися у цьому місті: *Ти ж бачив: кров пролилася на нашій* ***Голготі*** [52, с. 48].

Заблукані вівці – народ, що збився з вірного шляху: *Боже, змилуйся над ними,* ***заблуканими вівцями****, і наверни їх до свого стада!* [50, с. 14].

І бачив я іншого звіра, що виходив із землі і мав два роги, немов агнець, а говорив, як дракон. Хто має розуміння, той нехай злічить число звіра, бо це число людське, а ім'я йому 666 [47, с. 25] (цитата з Нового заповіту).

І поклалася ти на красу свою, і стала розпусною через славу свою, і виливала ти розпусту на кожного перехожого [49, с. 15] (цитата з Книги пророка Єзекіїля).

Іскаріотський Юда – характеристика зрадника, лицеміра: *Він миттю вийшов у коридор, ця бестія, **Іскаріотський Юда**, і за хвилину повернувся назад – разом з Траскіним, жандармським полковником і поліцмайстером* [49, с. 95]; *Бо вичистити слід **Юди** в своїй душі не так легко* [52, с. 48].

- **Любити, як Юда Христа** – любити егоїстично, не любити*: А може, він любив Франка, **як Юда Христа*** [49, с. 370].

- **Юдина мзда** – мізерна плата за підлий вчинок: *за цю таємницю колись майстри в муках конали й мовчали! – відкрив її Миколі І за **Юдину мзду** – о шакал, син шакала!* [49, с. 108]

Кара Божа – великі нещастя, покарання за вчиненні злочини, гріхи: *вчора стинали на Ринку голову нашому провідцеві Підкові, і ми мовчали, покірно приймаючи **кару божу** …* [50, ст. 14]; *Що ж це, думав я, **Божа кара**? За чесну службу, за щиру правду?* [49, с. 164]; *бо згадали, на якому місці п'ють у святу неділю, і **кари Божої**, котрої давно вже в гадці не мали, збоялися, хрестовим знаменням себе осіняючи* [52, с. 67]; *і вже хтось там плаче за большевизмом і не боїться **Божої кари**!* [46, с. 149].

Кидати (шпурляти) камінням – критикувати, різко засуджувати: *які колись цькували його за статтю про Міцкевича, вигукували вслід „Франко-лотр!" і **шпурляли каміння*** [49, с. 235], *чи ж можна за це — вчинене й нині покутно осмислене — **кидати** в мене **каменем*** [47, с. 97].

Красота воїну оружіє, кораблю – вітрила, а праведному мужу – почитаніє книжное [47, ст. 15] (цитата зі Псалмів Давида).

Манна небесна – щось, що дається легко, без будь-яких зусиль: *після більшовицького пограбування земних надр і людської моралі й не обіцяв людям **манни небесної*** [46, с. 186]; *ніби та повія, якій плюють в обличчя, а вона каже, що то **манна божа*** [46, с. 250].

Мати твоя була, немов та виноградина, посаджена над водою. Та вирвано її в гніві й кинуто на землю, і східний вітер висушив плід її. Тепер її в пустині посадили, в землі сухій і вигорілій [46, с. 141] (цитата із Книги Єзекеїла).

Месія – метафоричне позначення особи чи речі, яка вважається визволителем: *про нього пішла слава, **мов про месію*** [50, с. 24].

Мов Апостоли в Гетсиманському саду – характеристика підлого вчинку послідовників, котрі у потрібний момент не підтримали свого вчителя: *Ба ні, ми повтікали**, мов апостоли в Гетсиманському саду**, а тепер товпимося, хто перший стане одесную* [49, с. 370].

Мов Пилат – характеристика вчинку людини як підлого, егоїстичного та лицемірного: *Чому ж ви не розв'язуєте дилем, а тільки ставите і, **мов Пилат**, умиваєте руки?* [49, с. 346]; *попередив – **ніби той Пилат руки вмив** – що коли мій «Журавлиний крик», […], вийде за кордоном, він за мою волю не відповідає* [46, душе, с. 139].

- **Злобні пилати**: *плювками прибивали до хреста генієм осяяну душу **злобні пілати*** [49, с. 78].

Мов ті біблійні Ісав і Яків – підкреслення складних відносин між двома країнами: *це були загнані в одну халупу зведені брати від різних шлюбів, які вічно ненавиділи один одного, **мов ті біблійні Ісав і Яків**. Яків заздрив Ісавові за його первородство, а Ісав не міг пробачити Якову, що той виторгував у нього первородство за миску сочевиці, ним же, Ісавом, вирощеної...* [47, с. 223].

Мов Тома невірний – характеристика вчинку людини, котра не хоче повірити в очевидне, має сумніви щодо того, що є істиною: *Луцький хотів з допомогою заперечення перевірити, чи справді Франко геніальний – яка ж буде реакція, і,* ***мов Тома невірний****, доторкнувся до його ран* [49, с. 370].

Мов Хам над голим Ноєм – глумитися над кимось: *я донині не можу зрозуміти, чому він це зробив, чому пореготав наді мною,* ***мов Хам над голим Ноєм?!*** [47, с. 102].

Не від світу цього – характеристика людини, що відсторонена від земних справ, дивна людини: *Постать мізерна і* ***не від світу цього*** [50, с. 25].

Неофіти – люди, які несуть нову ідею, віддані справі: *Наче благословляти трьох* ***неофітів*** *на велике подвижництво* [49, с. 26]; *невелика група* ***неофітів*** *поклалася віддати своє життя за волю рідного народу* [49, с. 98].

Нести хрест – терпляче переборювати незгоди: *я бачив багато хрестів, сам ніс мені присуджений, а це ще додався* ***хрест*** *батьків, і я мусив його* ***нести*** [49, с. 250].

Ні на йоту – не змінитися, ні на найменшу дрібничку *комуністи не змінилися* ***ні на йоту*** [46, с. 254].

Ніби попелом припорошене – характеристика почуттів жалю та каяття: *Був він молодий, зовсім ще юний, проте обличчя,* ***ніби попелом припорошене****, не випромінювало ні енергії, ані молодечої життєздатності* [49, с. 35].

Обітований край, **земля обітована** – місце заповітної мрії, батьківщина: *щоб залишитися при житті, мусили повернути собі* ***обітований край*** *євреї: розкидані по всьому світу, моляться вони нині до рідного клаптика землі* [47, с. 27]; *видно, ще не настала тоді для мене пора востаннє уздріти з гори Ян-тапа весь край, який став для мене останнім пристановищем,* ***обітованою землею****, і усвідомити, що він мій* [49, с. 167]; *Кажуть вірмени: не шукай* ***обітованої землі****, вона там, де ти народився* [49, с. 172]; *повести з собою до* ***землі обітованої*** *табун нових посередностей* [46, с. 263].

Око за око, зуб за зуб – принцип розплати, відповіді за злочин чи образу: *Ти ж знаєш науку Святого письма, княже:* ***око за око, зуб за зуб****, кров за кров* [49, с. 415].

Осанна – надмірна хвальба, схвалення: *Але я не дуже довіряю овaціям. Нині –* ***„осанна****”, завтра „розіпни його”* [49, с. 82].

Отримати срібняки – позначає дію продажності, зради, відступництва: *мені гаряче плескали ті самі люди, які голосували проти мене, забувши на мить, у кого і за що* ***отримали срібняки*** [46, с. 152].

Пророк – 1) у позитивному значенні цей бібліїзм описує людину, яка знає істинну сутність: *зовсім щось інше наштовхує Блазія проти Рогатинця. Якийсь він — ніби* ***пророк****. Хоч би до корчми пішов, хоч би за дівицею оглянувся... Усіх, хто коло нього, сковує своєю волею і метою, яку бачить він один* [50, ст. 32]; *Сергій Ковальов і Валерія Новодворська стали* ***пророками****, вопіющими в пустелі* [47, с. 216]; 2) у негативному значенні позначає людину, що лиш прагне здаватися пророком, лідером для своєї країни, лжепророк: *звідчаєний у неволі народ обрав собі літературу за зброю, утіху й надію, а письменників, які пронесли у слові національну ідею, – за своїх провідців і* ***пророків*** [47, с. 307].

Розіпни його – вимоги суспільства до покарання когось: *мені давно вже винесено присуд –* ***«розіпни його»*** [Іваничук Р. І. Мандри близькі, с. 135]; *зовсім недавно я зазнав «осанни», а нині почулись вигуки* ***«розіпни його!»*** [47, с. 103].

Розпинати себе на хресті – страждати, картати себе за щось: *Чому ж тепер хоче плати за свій вчинок, чому* ***розпинає себе на хресті****, чекаючи поколінь?* [49, с. 70].

Содом – хаос, місце крайньої аморальності, що панує де-небуть: *перейшов на папір людсько-котячо-поліцейський* ***содом*** [49, с. 339]; *а на Гончарівці, в гетьманському дворі, закінчувався дикий* ***содом****: кого волокли в полон, обрубуючи захопленим носи і вуха, жінок роздягали, шаблями відтинали перса*

[52, с. 6]; *хіба би полковник штовхнув його у той кривавий* ***содом****, і просив Бога отець, щоб так сталося* [52, с. 9].

Страшний суд, Божий суд – найвища справедливість: *я вбив барина, гроші взяв, бо він навчив нас не боятися* ***Страшного суду****. А той суд є, та не там, – тицяв рукою в небо, – а тут, тут! – і бив себе щосили кулаком у груди* [49, с. 71]; *А от чи впадуть, коли настане* ***Страшний суд*** *– війна за правду, – чи впадуть у джаханнам кровопивці* [49, с. 172]. *На* ***Божому суді*** *потрібні будуть свідки* [49, с. 19].

Сьома печать – подія, яка вносить важливі зміни: *цей пам'ятник – не тільки свідчення української катастрофи, а реальна* ***сьома печать*** *на свободі мого народу* [46, с. 131].

Терновий вінок – символ страждання: *самовільно надівати на голову* ***терновий вінок*** *мученика?* [49, с. 70]; *я знімаю з них* ***тернові вінки*** *мучеників, бо всі ми вже працюємо разом для своєї держави* [46, с. 145].

Тернові колючки – події, які залишають помітний негативний слід у житті та душі людини: *що не день, то все більше вчорашні герої здаються нам звичайними людьми, та залишилися вони мічені* ***терновими колючками*** [46, с. 145].

Хресна дорога – важкі випробування, труднощі чи жертви, які людина проходить у своєму житті: *Франко скрушно думав, що її* ***хресна дорога*** *закінчилася* [49, с. 274].

Чи ви відкрили початок, щоб шукати кінець? [46, с. 1] (цитата з Євангелія від Хоми).

Я відновлю народ мій, і вони відбудують спустошені міста і будуть у них жити. Насадять виноградники і будуть вино з них пити, і розведуть сади, і їстимуть плоди з них [46, с. 5] (цитата із Книги пророка Амоса).

Як апостол Петро з Гетсиманського саду – опису душевного стану людини, що втекла, зрадивши інших своєю бездіяльністю: *Ба ні – мусиш вийти*

з затишної келії, ***як апостол Петро з Гетсиманського саду****, прийняти на себе ті муки, що нині переносить народ* [52, с. 48].

Як виганяв Ісус міняйлів з храму – позбутися людей, що намагаються із великої справи отримати користь: *щоб* ***вигнати*** *його з літератури,* ***як виганяв Ісус міняйлів з храму*** [49, с. 257]; *випадкове для незалежної України політичне зборище розігнати нагайкою з приміщення Верховної Ради,* ***як гнав Ісус міняйлів з храму*** [46, с. 250]; *Я ж, як* ***Ісус****, прийшов у сей храм* ***вигнати міняйлів*** *і розбійників* [51, С. 28]; *Гнів до* ***міняйлів, яких Христос гнав*** *нагайкою із храму Божого, струснув мене* [49, с. 204].

_____ _____

Дата *Підпис*